

Záškoláctví žáků 1. stupně základní školy

Natálie Elichová

Bakalářská práce
2023

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

Akademický rok: 2022/2023

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Natálie Elichová**
Osobní číslo: **H20347**
Studijní program: **B0111A190011 Sociální pedagogika**
Forma studia: **Prezenční**
Téma práce: **Záškoláctví žáků 1. stupně základních škol**

Zásady pro vypracování

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.

Vymezení terminologie a teoretických východisek z oblasti sociální patologie, rizikového chování a základního školství.

Příprava metodiky empirické části, zpracování projektu výzkumu a stanovení výzkumného problému.

Realizace kvantitativního výzkumu formou dotazníkového šetření.

Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.

Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

- BENDL, Stanislav, Jaroslava HANUŠOVÁ a Marie LINKOVÁ, 2016. Žák s problémovým chováním: cesta institucionální pomoci. Praha: Stanislav Juhaňák-Triton. ISBN 978-80-738-7703-3.
- CHRÁSKA, Miroslav, 2016. Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-5326-3.
- PRŮCHA, Jan, 2002. Učitel: současné poznatky o profesi. Praha: Portál. ISBN 8071786217.
- VÁGNEROVÁ, Marie a Linda LISÁ, 2021. Vývojová psychologie: dětství a dospívání. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-4961-0.
- Zákon č. 561/2004 Sb. Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). In: *Sbírka zákonů České republiky*. Dostupné také z: 561/2004 Sb. Školský zákon (zakonyprolidi.cz).

Vedoucí bakalářské práce: **PhDr. Helena Skarupská, Ph.D.**
Ústav pedagogických věd

Datum zadání bakalářské práce: **20. ledna 2023**
Termín odevzdání bakalářské práce: **28. dubna 2023**

Mgr. Libor Marek, Ph.D.
děkan

L.S.

doc. Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

Ve Zlíně dne 20. ledna 2023

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval(a) samostatně a použitou literaturu jsem citoval(a).
V případě publikace výsledků budu uveden(a) jako spoluautor.

Ve Zlíně 4.4.2023

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevytělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlázení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, ušije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.

3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užití či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdětku jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídí k větší výdětku dosaženému školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Tato bakalářská práce se zabývá problematikou záškoláctví žáků prvního stupně základních škol. Práce má dvě části, teoretickou a praktickou. Teoretická část se skládá ze tří kapitol. V první kapitole se zaměřujeme na legislativní pojetí záškoláctví a dalších pojmů s tím spojených. Kapitola druhá se pak zabývá záškoláctvím z pohledu pedagogického a sociálního. Najdeme zde podkapitoly, které popisují typy záškoláctví, možné příčiny a v neposlední řadě také možné důsledky tohoto rizikového chování. V poslední kapitole se soustředíme na vývojovou psychologii žáka na prvním stupni a možná rizika tohoto věku. Praktická část se následně zabývá kvalitativním výzkumem. Cílem této práce je porozumět problematice záškoláctví v konkrétních případech žáků prvního stupně pohledem pedagogických a sociálních pracovníků.

Klíčová slova: záškoláctví, první stupeň základní školy, rizikové chování, příčiny a důsledky

ABSTRACT

This bachelor's thesis deals with the issue of truancy of primary school pupils. The work has two parts theoretical and practical. The theoretical part consists of three chapters. In the first chapter, we focus on the legislative concept of truancy and other concepts associated with it. Chapter two then focuses on truancy from a pedagogical and social perspective, there is a breakdown of the possible cause and, last but not least, the consequences. In the last chapter of the theoretical section, we focus on the developmental psychology of the pupil in the first grade and the potential risks of this age. The practical part then deals with qualitative research. The aim of this work is to understand the issue of truancy in particular cases of pupils in the first grade by looking at teaching and social workers.

Keywords: truancy, first grade primary school, risky behavior, causes and consequences of truancy

Děkuji vedoucí své bakalářské práce PhDr. Heleně Skarupské, Ph.D., za její ochotný přístup, cenné rady a odborné vedení mé bakalářské práce. Dále bych chtěla poděkovat Nikole, Štěpánovi a Markétě za korekturu mé práce. V poslední řadě děkuji všem účastníkům výzkumného šetření bez, kterých by tato práce nevznikla.

„Škola bez kázně – mlýn bez vody.“ — Jan Amos Komenský

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD.....	9
I TEORETICKÁ ČÁST	11
1 LEGISLATIVA	12
2 ZÁŠKOLÁCTVÍ	14
2.1 OBLASTI, KTERÉ OVLIVŇUJÍ RIZIKOVÉ CHOVÁNÍ ŽÁKA.....	15
2.2 ZÁŠKOLÁCTVÍ A JEHO PŘÍČINY	17
2.3 DĚLENÍ ZÁŠKOLÁCTVÍ.....	18
2.4 PREVENCE A ŘEŠENÍ ZÁŠKOLÁCTVÍ	20
2.6 MOŽNÉ DŮSLEDKY	24
3 VÝVOJ DÍTĚTE MLADŠÍHO ŠKOLNÍHO VĚKU.....	25
3.1 VÝVOJ ZÁKLADNÍCH SCHOPNOSTÍ A DOVEDNOSTÍ.....	26
3.2 KOGNITIVNÍ VÝVOJ	27
3.3 EMOČNÍ VÝVOJ A SOCIALIZACE	27
3.4 NÁSTUP DÍTĚTE DO ŠKOLY	28
3.5 RIZIKA DANÉHO VĚKU	29
II PRAKTICKÁ ČÁST.....	31
4 VÝZKUM.....	32
4.1 VÝZKUMNÉ OTÁZKY	33
4.2 POJETÍ VÝZKUMU	33
4.3 VÝZKUMNÝ SOUBOR	34
4.4 VÝZKUMNÝ NÁSTROJ	35
4.5 ZPŮSOB ZPRACOVÁNÍ DAT.....	35
5 PŘÍPADOVÁ STUDIE	36
5.1 PŘÍPAD 1.	36
5.2 PŘÍPAD 2.	37
5.3 PŘÍPAD 3.	39
5.4 PŘÍPAD 4.	42
5.5 PŘÍPAD 5.	44
5.6 VÝSLEDKY VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ.....	45
ZÁVĚR	48
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	50

ÚVOD

„Chceš-li postavit loď, nesmiš poslat muže, aby sehnali dřevo a připravovali nástroje, ale nejprve musíš ve svých mužích vzbudit touhu po nekonečných dálkách otevřeného moře.“

- *Antoine de Saint-Exupéry*

Záškoláctví je stále více aktuálním tématem. Jedná se o rizikové chování, které se stále častěji vyskytuje a věková kategorie žáků, kteří se ho dopouštějí je stále nižší. Podle výroční zprávy SEPA (2019/20) se případy záškoláctví objevují i mezi žáky prvního stupně základní školy. Narušením povinné školní docházky již v tak raném věku, netrpí pouze jednotlivec, ale následně i celá společnost. Cílem naší bakalářské práce je tedy porozumět problematice záškoláctví u konkrétních žáků na prvním stupni základní školy pohledem pedagogických a sociálních pracovníků. Jsme si vědomi, že vzhledem k malému množství zkoumaných případů, nebude možné naše výsledky generalizovat. Díky této práci však můžeme poukázat na možná rizika záškoláctví v tomto věku.

Bakalářská práce se skládá ze dvou částí teoretické a praktické. Teoretickou část tvoří tři hlavní kapitoly. První z nich se zaměřuje na právní předpisy vztahující se na školu a školní docházku, základním legislativním dokumentem zde uvedeným, je zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, který rozpracovává mimo jiné i školní docházku a její pravidla. Nalezneme zde informace o tom, jaké jsou povinnosti zákonných zástupců žáka a další právní předpis a dokumenty, které se problematiky záškoláctví dotýkají. Druhá kapitola popisuje záškoláctví obecně. Najdeme zde výčet možných oblastí, které ovlivňují toto rizikové chování a dále také informace o tom, jakým způsobem lze záškoláctví dělit, jeho příčiny a důsledky. Ve třetí a zároveň poslední kapitole se zabýváme vývojovou psychologií žáka na prvním stupni. Jsou zde rozebrána veškerá specifika vývoje a s tím spojená možná rizika pro vznik záškoláctví v tomto věku. Praktická část bakalářské práce se věnuje kvalitativnímu výzkumu, jehož cílem je porozumět problematice záškoláctví u konkrétních žáků na prvním stupni základní školy pohledem pedagogických a sociálních pracovníků.

Výsledky této práce mají upozornit na riziko výskytu záškoláctví u žáků prvního stupně základní školy. Panuje obecný předpoklad, že v tak nízkém věku žáka k záškoláctví nedochází často. Podle statistik však můžeme pozorovat nárůst žáků záškoláků, kteří se objevují již na prvním stupni základních škol. Chtěli bychom tedy touto prací upozornit a poukázat na problematiku záškoláctví na prvním stupni základních škol vzhledem

k jejímu nárůstu a významu pro zdravý vývoj žáka. Díky rozboru konkrétních případů poukážeme na možné příčiny jejího vzniku a nedostatky, které se v prevenci tohoto rizikového chování mohou objevit. Tato práce může být využita jako podnět pro úpravu preventivních programů, které by mohly efektivněji přispět k omezení nebo dokonce odstranění tohoto jevu u žáků mladšího školního věku.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 LEGISLATIVA

Právní předpisy, které se zabývají oblastí školství a školní docházky, korespondují s Listinou základních práv a svobod. Ta nám garantuje právo na vzdělání. Díky tomuto důležitému dokumentu je školní docházka povinnou, a to po dobu, která je stanovena zákonem. Dále občané mají právo na bezplatné základní a střední vzdělání.

Problematikou povinné školní docházky se zabývá zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání. Ve třetí části tohoto zákona je upravena povinná školní docházka a základní vzdělání.

Hlava I. popisuje povinnost školní docházky, a to včetně úpravy jejího plnění v atypických případech. Povinná školní docházka je specifikována jako období deseti let, během kterého je žák povinen navštěvovat mateřskou školu a základní školu. Nejpozději je toto období uzavřeno koncem školního roku, kdy žák dovrší sedmnácti let. Povinná školní docházka se týká občanů České republiky, ale také občanů jiných států, kteří pobývají na tomto území po dobu delší devadesáti dní (ČESKO, 2004).

Hlava II. školského zákona se zaměřuje na základní vzdělání a můžeme zde nalézt povinnosti zákonných zástupců (ČESKO, 2004). Za zákonného zástupce považujeme rodiče dítěte. V případech, kdy dítě nemá žádného z rodičů, může tuto funkci splňovat poručník nebo opatrovník, který je dítěti soudem přidělen. Osoba zákonného zástupce se pokouší o ochranu zájmů zastoupeného dítěte a zajišťuje naplnění jeho práv (ČESKO, 2012). Jednou z povinností zákonného zástupce je přihlásit dítě k zápisu k povinné školní docházce na základní školu vždy v době od 1. dubna do 30. dubna toho roku, kdy má dítě nastoupit do vzdělávacího procesu. Další povinností zákonného zástupce je zdůvodnit nepřítomnost žáka ve vyučování. Podmínky pro omlouvání žáka z výuky a také pro jeho uvolňování jsou stanovené školním řádem. Školní řád je vydáván vždy ředitelem školy a schvalován školskou radou na příslušný školní rok. Jsou v něm upravena práva a povinnosti jak žáků, tak i jejich zákonných zástupců ke škole. Dále se zde můžeme dočíst o vnitřním režimu školy a jejím provozu, podmínkách ochrany žáků před sociálně patologickými jevy a v neposlední řadě i pravidlech pro hodnocení výkonu žáků (ČESKO, 2004).

Dalšími legislativními dokumenty, které se problematiky záškoláctví dotýkají, jsou zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Tento zákon

stanovuje účel a působnost školských zařízení, které napomáhají ke zdravému vývoji, řádné výchově a vzdělávání dítěte. Těmito zařízeními rozumíme diagnostické ústavy, dětské domovy, dětské domovy se školou, výchovné ústavy a střediska. Jsou zde rozepsána práva a povinnosti jak dětí umístěných do zařízení, tak také ředitele zařízení a osob, které jsou odpovědné za výchovu dětí.

Vyhláška č. 48/2005Sb., o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky se zabývá organizací vzdělávání. Tato vyhláška obsahuje normy pro průběh vyučování, správnou organizací a průběhem zápisu žáka k povinné školní docházce. V dalších paragrafech této vyhlášky můžeme najít výchovná opatření, která zahrnují jak pochvalu ze strany ředitele nebo třídního učitele za mimořádné výsledky či reprezentaci škol, tak také napomenutí třídního učitele, důtku třídního učitele nebo důtku ředitele školy, která je žákovi udělena při porušení povinností stanovených školním řádem.

Je potřeba také zmínit předpisy, které se zabývají povinnou školní docházkou a zpracovávají postupy v situacích, kdy došlo k zanedbání povinné školní docházky. Jsou jimi zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, jehož hlavním zájmem je ochrana rodiny, blaho dítěte a vzájemné právo rodičů a dětí na rodičovskou výchovu a péči. Tento zákon zpracovává preventivní a poradenskou činnost poskytovanou obecním úřadem, obecním úřadem s rozšířenou působností a krajským úřadem, dále zde nalezneme opatření na ochranu dětí. Oporu můžeme najít také v zákoně č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, v platném znění. V tomto zákoně je pro nás důležitá hlava IV., která se zaměřuje na trestné činy proti rodině a dětem. Výchova dítěte je ohrožena v případě, kdy je u dítěte zanedbán citový, rozumový nebo mravní vývoj. V případě ohrožení výchovy dítěte hrozí osobě, která spáchá tento přestupek, trest odnětí svobody až na dobu dvou let v případech, kdy se toto chování opakuje nebo z něj pachatel prosperuje, může se tato lhůta zvýšit až na pět let. K legislativním dokumentům řadíme i metodické doporučení MPSV č. 10/2009 k práci s dětmi s výchovnými problémy, které se vyloženě zaměřuje na rizikové chování u dětí a je zde podrobněji rozebrána problematika záškoláctví jeho prevence, způsoby omlouvání nepřítomnosti, doporučený přístup, jak pracovat se záškolákem a další. V neposlední řadě bychom chtěli zmínit metodický pokyn čj.: 10 194/2002-14 k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování, prevenci a postihu záškoláctví. Tento dokument se zaměřuje na postup uvolňování a omlouvání žáků z vyučování, což by mělo vést ke zmírnění nebo odstranění záškoláctví. Je v něm dále stanoveno, jak má škola postupovat v případě výskytu záškoláctví.

2 ZÁŠKOLÁCTVÍ

Škola je místem, které je výslovně zaměřeno na formování učebního procesu, a to jako prostředku pro podporu vývoje žáků (Sanders, 2012). Třidu, ve které se žáci pohybují, a která patří mezi jednu z prvních sociálních skupin, můžeme definovat více způsoby, např. jak: „*skupinu žáků stejného věku, kteří jsou společně vyučováni ve škole, nebo jako základní sociální a organizační jednotku školního vzdělání*” (Průcha, Mareš, Walterová, 2003, s. 253). Žáka můžeme podle pedagogického slovníku definovat dvěma způsoby, a to jako člověka, který se nachází v roli vyučovaného subjektu, a to bez ohledu na jeho věk. Může to být tedy dítě, adolescent nebo dospělý jedinec. Druhou definicí je označením žáka myšleno dítě, které dochází do základní školy (Průcha, Mareš, Walterová, 2003). Žáci ve třídě znázorňují vývojový potenciál a pedagog vývojovou podporu. Učitel má v procesu učení, obzvláště pak v mladším školním věku, velkou odpovědnost, neboť co se žáci naučí během tohoto období, se hluboce podepíše na jejich vnímání sebe sama i okolního světa a zůstává jim po dlouhou dobu jako rámec stanovující jejich myšlení, chování a prožívání (Ondráček, 2003).

Záškoláctví spadá do sociálně patologických jevů nebo také do rizikového chování, což je takové jednání, v jehož důsledku dochází k prokazatelnému vzestupu nepříznivých situací, během nichž jsou jedinci i jejich okolí vystaveni zdravotním, výchovným nebo sociálním hrozbám (Martanová, 2014). Dále je toto chování chápáno jako aktivity, během kterých dochází k nedodržování obecně přijatých sociálních norem (Jessor, Donovan, Costa in Miovský, Skácelová, Zapletalová, Novák, 2010). Nejčastěji se jedná o tři základní typy, kterými jsou: užívání návykových látek, negativní psychosociální chování a negativní jednání v oblasti reprodukce. Pokud u jedince dojde ke vzniku jednoho z typů, usnadní to následně i vznik dalšího typu. Mezi těmito typy může také docházet ke sloučení. Často je vznik rizikového chování podporován emocionální deprivací, distresem a záporným působením ze strany vrstevníků (Průcha, Mareš, Walterová, 2013).

Záškoláctví je chápáno jako neomluvená absence žáka na vyučování. Jedná se o přestupek, při kterém se žák dopouští zanedbání školní docházky. Porušuje tak školní řád a školský zákon, ve kterých jsou stanoveny povinnosti žáka, např. navštěvovat školu řádně a včas. Záškoláctví je často doprovázeno dalšími typy rizikového chování, které negativně působí na osobnost jedince a jeho vývoj (Salavcová, Foist, 2017). Označení „záškolák“ použijeme v případě žáka, který pro svou absenci nemá oprávněný důvod. Jedná se tedy o neomluvenou nepřítomnost, ke které nebylo dáno svolení od zákonného zástupce

či učitele. Vymezit, co do záškoláctví spadá, je poměrně náročné a nelze jednoznačně kategorizovat, zdali konkrétní případ absence již do tohoto rizikového chování patří či ne, zejména u případů, ve kterých se setkáváme se záškoláctvím s vědomím rodičů (Kyriacou, 2005).

2.1 Oblasti, které ovlivňují rizikové chování žáka

Na osobnost žáka působí různé oblasti, které ovlivňují, zda u jedince dojde ke vzniku a následnému rozvoji rizikového chování nebo nikoli. Tyto oblasti můžeme rozdělit podle působení na vnitřní a vnější. Mezi vnější činitele, které žáka ovlivňují, patří škola, rodina, společnost a vrstevnická skupina s místní komunitou. Do vnitřních činitelů pak řadíme pouze osobnost jedince (Salavcová, Foist, 2017).

Vnější činitele

Pokud vnímáme společnost jako souhrn individuí jednajících s ohledem na jednání druhých, a to v určitém historickém, kulturním a sociálním kontextu, jehož parametry mohou svým jednáním ovlivňovat jen částečně (Keller, 2004), pak rizikovými faktory, kterými může společnost ovlivnit jedince, mohou být např. negativní vzory v jeho okolí, nižší úroveň vzdělání, chudoba, příslušnost jedince k některé z menšin. Společnost ovšem může na jedince působit i příznivě, vlivy jako jsou pozitivní vzory, kladné sdělení v médiích nebo včasná prevence při práci s rizikovými rodinami (Salavcová, Foist, 2017).

Jelikož žák musí plnit povinnou školní docházku, znamená to, že také školní prostředí je jedním z činitelů, které ovlivňují jeho náchylnost k fenoménu záškoláctví. Snahou školy je působit na žáka převážně pozitivně, bohužel ne vždy se podaří tohoto výsledku dosáhnout. Pozitivními faktory, které na žáka působí ve školním prostředí, jsou zdravé klima školy, třídy, podpora ze strany učitelů a kladné hodnocení žáka. Na druhé straně jsou zde rizikové faktory, které mohou být původem vzniku záškoláctví, jako např. vysoké požadavky na žáka, projevy šikany, osobnost pedagoga, odpor ke škole spojený s neschopností porozumět učivu a s tím spojené zhoršení postavení žáka v třídním kolektivu (Salavcová, Foist, 2017). Průcha, Walterová a Mareš ve své knize *Pedagogický slovník* (2003, s. 238) definují školu jako: „*společenskou instituci, jejíž tradiční funkcí je poskytovat vzdělání žákům příslušných věkových skupin v organizovaných formách podle určitých vzdělávacích programů*“.

Rodina je jednou z prvních socializačních skupin dítěte. Definovat rodinu můžeme z různých pohledů. Jedním z nich je pohled sociologický, který rodinu chápe jako: „nejdůležitější společenskou skupinu a instituci, která je základním článkem sociální struktury i základní ekonomickou jednotkou a jejímiž hlavními funkcemi je reprodukce trvání lidského biologického druhu a výchova, respektive socializace, potomstva, ale i přenos kulturních vzorců a zachování kontinuity kulturního vývoje” (Petrušek, Winkler in Havlík, Koťa, 2007, s. 67). Dále se dá na rodinu dívat také psychologickým pohledem jako na strukturovaný systém, jehož účel, smysl a náplň je vytváření dostatečně bezpečného a stabilního prostředí pro sdílení, reprodukci a produkci života lidí (Plaňava, 2000). Rodinu můžeme definovat také pohledem pedagogiky, a to jako jednu z nejstarších společenských institucí, která splňuje v životě jedince zásadní funkce, např. socializační, ekonomickou a další. V dnešní době se nejvíce vyskytuje nukleární model rodiny, což znamená, že rodinu tvoří otec, matka a děti. Můžeme se ovšem také setkat s rodinami neúplnými, náhradními či nevlastními, a proto smíme rodinu také vnímat jako společenství nebo sociální skupinu, která obývá vlastní prostor (Průcha, Mareš, Walterová, 2013). Jelikož je rodina prvním činitelem socializace dítěte, jsou faktory, které se zde promítají do života dítěte, velice významnými a mohou zásadně ovlivnit budoucnost dítěte, obzvláště jedná-li se o faktory rizikové. Rizikovými faktory mohou být např. nejednota výchovného působení rodičů, nezáměr rodičů o dítě. Může se stát, že problémy dítěte udržují chod rodiny, neboť zastíňují jiné problémy. Dalšími důležitými faktory mohou být, jak vliv prostředí, ve kterém dítě vyrůstá, tak také výchovný styl rodičů, ať už je příliš autoritativní či naopak přehnaně liberální. (Salavcová, Foist, 2017).

Posledním z vnějších faktorů je vrstevnická skupina a místní komunita. Vrstevnickou skupinu můžeme vnímat jako kolektiv dětí či mladých lidí, kteří se nacházejí ve stejné věkové kategorii a často pochází i ze stejných či podobných sociálních prostředí. Tato skupina má zásadní funkci v socializaci jedince a významně ovlivňuje jeho budoucí život (Průcha, Wágnerová, Mareš, 2009). Komunitu, pospolitost nebo společenství můžeme vnímat jako sociální útvar, který se vyznačuje specifickým typem sociálních vazeb mezi členy této komunity, ale také svým neobvyklým postavením vůči širšímu sociálnímu prostředí (Petrušek, Maříková, Vodáková, 1996). Vrstevnické skupiny a místní komunity, v kterých se dítě pohybuje, mohou v mnoha aspektech ovlivnit jeho život, ať už pozitivně, např. kladnými vzory mezi vrstevníky nebo pestrou nabídkou volnočasových aktivit, tak i negativně. Jedním z rizikových faktorů v této oblasti,

kteří napomáhají vzniku záškoláctví, může být trávení volného času se skupinami, které se věnují aktivitám z oblasti rizikového chování. Vznik rizikového chování ve volném čase může být podpořen nedostatečnou nabídkou volnočasových aktivit. Často se tato problematika týká také lokalit, které jsou ohroženy sociálním vyloučením (Salavcová, Foist, 2017).

Vnitřní činitele

Důležitou roli mají také vnitřní činitele, do kterých patří osobnost jedince. Ta v životě člověka sehrává významnou funkci. Vágnerová (2010, 13 s.) osobnost označuje jako: „*komplexní a relativně stabilní systém, který funguje jako celek, skládá se ze vzájemně propojených somatických a psychických vlastností a projevuje se v reakcích na různé podněty a situace*“. Faktory osobnosti, které žáka chrání, aby u něj nedošlo k záškoláctví, jsou rozvoj schopností dítěte, jeho svědomitost a citová stabilita. Naopak mezi rizikové faktory, které podporují vznik záškoláctví, v souvislosti s osobností jedince, řadíme neuspokojení základních psychických potřeb a volání o pomoc v těžkých životních situacích. Dále případy, kdy problémové chování přeroste v poruchu chování, disharmonický vývoj a další (Salavcová, Foist, 2017).

2.2 Záškoláctví a jeho příčiny

Záškoláctví můžeme chápat jako narušený vztah mezi školou a žákem. Konkrétně jde o vztah s některým z učitelů, k předmětu, který daný učitel vyučuje či dokonce k celé třídní skupině (Ondráček, 2003).

Může se také jednat o skutečnost, že škola klade důraz na práci a následující hodnocení výkonu žáka, což v něm vyvolává nežádoucí pocity. Podle Ondráčka (2003) můžeme příčiny záškoláctví rozdělit do čtyř kategorií:

- **Strach a pocit ohrožení** – setkáme se s ním převážně u jedinců, kteří se vyhýbají konfrontaci s ohrožující situací, pod kterou si můžeme představit např.: ostudu či posměch ze strany spolužáků nebo učitelů. Pokud se tedy žák dopustí záškoláctví, je to proto, aby „unikl ze zóny ohrožení“.
- **Přetíženost žáka** – vyskytuje se převážně u žáků, na které je kladeno vysoké očekávání ze strany rodičů nebo učitelů. Tito žáci záškoláctví vnímají jako odpočinek od přehnané a permanentní výkonové zátěže.

- **Vliv vrstevnické skupiny** – žák se dopustí neomluvené absence ve vzdělávání kvůli pozitivnímu hodnocení ze strany vrstevníků. Záškoláctví je tedy bráno jako akt odvahy, při kterém jedinec znevažuje všeobecně platné normy.
- **Individuální psychologie** – Alfred Adler nachází v záškoláctví odpor potýkat se s úkoly a situacemi, jako jsou učení se, překonávání vlastních nedokonalostí, hodnocení, se kterými je konfrontován během výuky každý žák. Tedy pokud žák opravdu věří ve svou neschopnost, je pak přesvědčen, že zadané úkoly není schopen zvládnout a vyhýbá se jim.

Rušivé či zatěžující chování bývá z pohledu individuální psychologie chování, které se vymyká běžným normám sociálního okolí (Ondráček, 2003). Na otázku, jak porozumět problematickému chování dítěte, odpovídá ve svých poznátcích o individuální psychologii Alfred Adler. Individuální psychologie se snaží vnímat chování jedince jako subjektivní myšlení, jednání a prožívání člověka, které na sebe vzájemně působí se sociálním okolím. Abychom porozuměli problematickému chování žáků, musíme brát v úvahu aspekty, které podle individuální psychologie utvářejí jedince:

„Je nedělitelně spjat se svým sociálním okolím: sociální aspekt.

Jedná v subjektivním kontextu vždy smysluplně a cíleně: aspekt finality.

Je aktivním spoluvůrcem vzniku a průběhu interakce s druhými lidmi: aspekt aktivity.

Ne vždy si plně uvědomuje svůj cílený a aktivní podíl na dění: aspekt neuvědomělosti.“
(Adler in Ondráček, 2003, s. 30).

Záškoláctví je potřeba brát vážně, a to nejen kvůli výše zmíněným problémům, se kterými se žák potýká. Sekundární problematikou záškoláctví, která může negativně ovlivnit další vývoj, jsou lži, podvody či výmluvy. Můžeme zde také zařadit nebezpečí vlivu „špatné skupiny“, se kterou jedinec tráví čas za školou např. v parcích či na ulicích (Ondráček, 2003).

2.3 Dělení záškoláctví

Záškoláctví může mít mnoho podob. To, co mají ovšem všechny stejné je, že se jedná o neomluvené hodiny, které překračují školským řádem stanovený počet maximální absence žáka. Kyriacou (2005) ve své knize zmiňuje pět základních kategorií záškoláctví. Každá tato kategorie se liší jak svou podstatou, tak i příčinami vzniku

- **Pravé záškoláctví** – je primární kategorií. Jedná se o formu záškoláctví, kterou všichni známe. Při snaze odhalit tento typ stačí kontaktovat zákonné zástupce žáka v momentě, kdy jeho absence přesáhne stanovený počet neomluvených hodin (Salavcová, Foist, 2017). Řadíme sem tedy ty případy, kdy žák neplní školní docházku a rodiče o tom nevědí (Kyriacou, 2005).
- **Záškoláctví s vědomím rodičů** – je opakem pravého záškoláctví, neboť o jeho existenci rodiče vědí. Často se jedná o situace, kdy žák pomáhá rodičům s prací nebo se stará o nemocného člena rodiny, rodiče jsou tedy na svém dítěti závislí. Můžeme se s ním ovšem také setkat u rodičů, kteří mají nepříznivý postoj vůči škole nebo jsou příliš liberální ve výchově žáka (Kyriacou, 2005; Salavcová, Foist, 2017).
- **Záškoláctví s klamáním rodičů** – týká se převážně žáků, kteří jsou schopni přesvědčit své rodiče o své nemoci i přesto, že jsou zdraví. Žák je pak omluven z důvodu zdravotních potíží. Mnohdy se rodiče ani necítí být podvedeni. Stačí totiž jen zmínka o tom, že je žákovi špatně, aby omluvenku napsali. Je zde však otázka, zdali je vůbec možné rozlišit ve všech případech, zda je žák opravdu nemocný nebo svou nemoc pouze předstírá (Kyriacou, 2005; Salavcová, Foist, 2017).
- **Útěky ze školy, jinak „interní záškoláctví“** – dochází k němu v případech, kdy žák dojde do školy, nechá si zapsat docházku, aby byla vidět jeho přítomnost. V průběhu vyučování pak odejde na nějakou dobu pryč. Žák ovšem nemusí vůbec opustit prostory školy, pouze se neúčastní vyučovací hodiny (Kyriacou, 2005; Salavcová, Foist, 2017).
- **Odmítání školy** – do této kategorie spadají žáci, kterým školní docházka činí psychické potíže. Může se jednat o problémy spojené se strachem z učení, šikanou, školní fobií nebo depresí. Pokud se jedná o žáky, kteří mají vysloveně strach, můžeme se domnívat, že se u nich jedná o separační úzkost. U těchto žáků odchod z domova doprovází křik a bolesti. Přestože může být jejich absence dlouhodobá, výsledky ve škole jsou dobré a nemají problém s chováním. U žáků s těmito problémy je potřeba odborné intervence, neboť snahy rodičů přesvědčit dítě většinou končí nezdarem (Kyriacou, 2005; Salavcová, Foist, 2017).

Kromě těchto pěti kategorií pak Salavcová a Foist (2017) zmiňují ještě šestou kategorii. Touto kategorií jsou **pozdní příchody** – zejména se jedná o neomluvenou nepřítomnost žáka po určité části vyučování, obvykle na jeho začátku. Tato nepřítomnost může být opakovaná.

Příčinami jsou zpravidla nedbalost žáka nebo osob, které jsou zodpovědné za jeho výchovu. Zde se nejedná o nepřítomnost, která by byla cílená. Většinou se jedná o situace, kdy má žák o výuku zájem, ale z důvodu špatné dopravní situace nebo problémů s odchodem z domova se opozdí.

2.4 Prevence a řešení záškoláctví

Bavíme-li se o prevenci, máme tím na mysli zabránění šíření nebo předcházení vzniku nežádoucího jevu, kterým může být rizikové chování, nemoc nebo nehoda (Petrušek, Maříková, Vodáková, 1996). Na prevenci by se měli primárně podílet třídní učitel, školní poradenské pracoviště a zákonní zástupci žáka, a to jak v případech výskytu záškoláctví, tak i jiného rizikového chování (Čapek, Navarová, Ženatová, 2017). Prevencí záškoláctví podle Čapka, Navarové a Ženatové (2017) by měla být:

- informovanost žáků a rodičů o principu omlouvání absence a postihu za záškoláctví, které jsou zakotveny ve školním řádě,
- dokumentace o absenci žáka vedena třídním učitelem,
- správně nastavená spolupráce a komunikace se zákonným zástupcem žáka ještě před vznikem problému,
- přijetí patřičných opatření v případě záškoláctví, nejlépe již u zrodu tohoto rizikového chování,
- vedení výchovných rozhovorů se žáky,
- aktivní školní poradenské pracoviště, kooperace s dalšími školskými poradenskými zařízeními a spolupráce s orgány sociálně-právní ochrany dětí.

Prevence záškoláctví souvisí i s dalšími oblastmi rizikového chování. Nejčastěji se jedná o prevenci proti závislostnímu chování a prevenci proti šikaně a kyberšikaně. Prevence záškoláctví by měla být zavedena v preventivních programech škol (Čapek, Navarová, Ženatová, 2017).

Prevenci rizikového chování můžeme rozdělit na tři základní typy, kterými jsou primární, sekundární a terciální (Petrušek, Maříková, Vodáková, 1996).

Primární prevenci popisují Pokorný, Telcová a Tomko (2003) jako soubor opatření, nabídek a odborných činností, který se zaměřuje na posílení a rozvoj žádoucího životního stylu, jednání a chování jak jednotlivců, tak i skupin. Primární prevenci můžeme dále dělit na tři

podskupiny, kterými jsou nspecifická primární prevence, specifická všeobecná primární prevence a specifická selektivní prevence společně s indikovanou primární prevencí (Salavcová, Foist, 2017).

- **Nspecifická primární prevence** se pomocí školních vzdělávacích programů snaží u žáků posílit jejich kladný vztah ke škole, vzdělávání a školním kolektivům. Při prevenci záškoláctví se osvědčila organizační úprava vyučování. Je zde kladen důraz na roli třídního učitele a význam třídnických hodin. Třídnické hodiny mohou být zařazeny vždy na začátek vyučování. Třídní učitel zjistí, zdali jsou všichni přítomni. Obzvláště je to výhodou v případech, kdy třídní učitel nevyučuje první hodinu toho dne. Další výhodou těchto hodin může být také utužení kolektivu třídy a tím předcházení žakově absenci (Salavcová, Foist, 2017).
- Do **specifické všeobecné primární prevence** spadá důsledné seznámení žáků a rodičů se školním řádem a vnitřním řádem školy vždy na začátku školního roku. V případě záškoláctví se však jedná hlavně o snahu budovat bezpečné pozitivní sociální klima školy, aby se každý žák cítil ve škole bezpečně, komfortně a nebyl ohrožován spolužáky ani učiteli (Salavcová, Foist, 2017).
- **Specifická selektivní a indikovaná primární prevence** se věnuje komunikaci školy s odborníky ze školských poradenských zařízení nebo také se specialisty z nestátních neziskových organizací. Důležité je také včasné zahájení preventivních programů proti rizikovému chování (Salavcová, Foist, 2017).

Sekundární prevence se zaměřuje výhradně na skupiny, u kterých se předpokládá rizikové chování. Dále je také cílená na ty, kteří mohou být tímto chováním ohroženi (Pokorný, Telcová, Tomko, 2003).

Terciální prevence se soustředí na jedince, u kterých již k rizikovému chování došlo. Snahou je redukovat důsledek, který by dané chování mělo na žáka (Pokorný, Telcová, Tomko, 2003).

Základním dokumentem prevence záškoláctví je metodický pokyn č. j. 10 194/2002-14 k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování, prevenci a postihu záškoláctví. V tomto dokumentu jsou popsány používané způsoby, které napomáhají k prevenci záškoláctví, ale také k jeho odhalení. Můžeme zde najít, jakým způsobem mají být žáci omlouváni, kdo je odpovědný za evidenci docházky nebo kdo se podílí na její prevenci (ČESKO, 2002).

Abychom pochopili problematiku záškoláctví, je potřeba se nejdříve zaměřit na problémy, které mnohdy stojí v pozadí, neboť právě ty mohou být příčinou jednání žáka (Heyne, Rollings in Kyriacou, 2005). Doporučeným postupem pro školu při řešení záškoláctví je:

- **Informovat zákonného zástupce ohledně absence žáka.** Učitel eviduje žákovu nepřítomnost ve vyučování, poté počká, zdali bude tato absence omluvena dodatečně. Pokud se tak nestane, třídní učitel upomíná zákonného zástupce, aby absenci omluvil vhodným způsobem a odůvodnil nepřítomnost žáka na vyučování. (Salavcová, Foist, 2017).
- V případech, kdy se nedaří zákonného zástupce kontaktovat, následuje **písemná pozvánka k osobnímu setkání.** Tato pozvánka může být neformální, formální, doporučeným dopisem nebo formální doporučeným dopisem s doručenkou (Salavcová, Foist, 2017).
- Dále následuje **osobní schůzka**, kde je se zákonným zástupcem probrána situace žáka, případně i rodiny. Učitel se zde snaží zjistit příčiny záškoláctví. Je zde také domluvena strategie, která vede k nastolení žádoucího stavu u žáka. V případě, že navržená opatření nejsou ze strany rodiny žáka plněna, je doporučeno setkání opakovat (Salavcová, Foist, 2017).
- **Nastavení individuálního výchovného programu**, jehož cílem je odstranit rizikové chování žáka a předcházet jeho důsledkům. Individuální výchovný program je formou kooperace mezi školou, žákem a zákonným zástupcem. V některých případech rizikového chování si i rodič připadá utlačovaný nároky školy na změnu chování žáka, což může mít za následek jeho odmítavý postoj vůči škole nebo vyhýbání se komunikaci se školou. Individuální výchovný program nám dává možnost pro vzájemný dialog a možné nastavení vhodné podpory jak pro žáka, tak pro zákonného zástupce k získání potřebných zkušeností, aby bylo rizikové chování odstraněno (Salavcová, Foist, 2017).
- Pokud je jakákoliv snaha odstranit rizikové chování žáka bezvýsledná a škola již využila všech dostupných způsobů a možností podpory, je **případ předán dalším stranám**, které mají potřebné kompetence dále situaci řešit ať už odborně nebo právně (Salavcová, Foist, 2017).

2.5 Na koho se lze v případě záškoláctví obrátit

Mezi instituce, které se zabývají rizikovým chováním, řadíme školní poradenské zařízení, střediska výchovné péče a další. Tyto instituce se snaží o nápravu jedincova chování a jeho zdravý vývoj.

Školní poradenské zařízení

Školní poradenské pracoviště je jedním ze tří typů školských poradenských zařízení. Dále sem řadíme pedagogicko-psychologické poradny a speciálně-pedagogická centra. Školní poradenské pracoviště poskytuje služby jak žákům, tak i učitelům nebo rodičům. Zaměřuje se hlavně na prevenci v případech nedostatečných studijních výsledků, sociálně-patologických jevů a dalších. Poradenské služby ve školním poradenském pracovišti jsou zajišťovány výchovným poradcem, metodikem prevence, školním psychologem nebo speciálním pedagogem. Za služby poskytované ve škole je zodpovědný ředitel dané školy (ČESKO, 2005; Průcha, Mareš, Walterová, 2013). Jak jsme již zmínili, pod školní poradenské zařízení spadají také pedagogicko-psychologické poradny, které poskytují pedagogicko-psychologické služby, speciálně-pedagogické poradenství a pedagogicko-psychologickou pomoc při vzdělávání a výchově žáků a studentů. Činnost v poradnách je převážně ambulantní. Jejím úkolem je v rámci poruch chování žáků poskytování poradenských služeb, které se zaměřují na vyjasnění životní a individuální perspektivy žáka. Dále se snaží zajistit prevenci sociálně-patologických jevů prostřednictvím metodika prevence (Elliott, Place, 2002). V poslední řadě sem také patří speciálně-pedagogická centra, která se spíše zaměřují na pomoc dětem se zdravotním hendikepem. Jedná se převážně o poradenskou a metodickou podporu, která má za cíl vytvářet podmínky pro lepší celkový vývoj a rozvoj jedince. Snaží se o naplnění vzdělávacích potřeb jedince a zmírnění důsledků hendikepu. Služby jsou poskytovány převážně ambulantní nebo terénní formou, kdy pracovník za jedincem dochází (Michalík, Baslerová, Felcmanová, 2015).

Středisko výchovné péče (SVP)

Střediska výchovné péče se zaměřují převážně na výchovné problémy mládeže. Je zde nabízena ambulantní nebo pobytová péče. Tyto střediska pracují nejen s žákem, ale také s jeho rodinou a dalšími pro žáka důležitými osobami. Dochází zde ke spolupráci se školou a tím se vytvářejí lepší podmínky pro změny, které by měly vést ke zlepšení problémového chování (Hutyrová, 2019).

Policie České republiky

Pokud dochází k opakovanému záškoláctví během školního roku, nebo je absence žáka příliš vysoká, je škola povinna podat hlášení o zanedbávání školní docházky Policii České republiky. Případ je pak řešen jako podezření ze spáchání trestního činu ohrožení mravní výchovy mládeže. V případě, že se jedná o trestný čin, je případ zaslán k soudu, kde je rozsudkem rozhodnuto, jak se bude dále pracovat s žákem a rodinou (ČESKO, 2017).

2.6 Možné důsledky

Pokud pro žáka již původní motiv záškoláctví ztratil smysl, začne být pronásledován strachem. Tento strach může spočívat např. v prozrazení, z návratu nebo z neschopnosti se pustit do nějaké činnosti (Matějček, 2011). V momentě, kdy žák jednou začne chodit za školu, dochází ke zvětšování propasti mezi jeho vědomostmi a vědomostmi ostatních spolužáků, a to může jeho vztah ke škole ještě zhoršit. Začíná se pak také zaplétat do různých lží a podvodů, což omezuje jeho možnosti svěřit se někomu, nebo požádat o pomoc (Fontana, 2003).

Důsledky záškoláctví jsou ovlivněny velkým množstvím aspektů, ať už se jedná o závažnost problému, stáří žáka, u kterého došlo k tomuto problému a včasný zásah terapeutické intervence (Elliott, Place, 2002).

Dopady, které s sebou může záškoláctví nést, jsou emoční poruchy, neurotické poruchy a v neposlední řadě problematické sociální vztahy jedince vůči skupině (Elliott, Place, 2002). Kyriacou (2005) pak upozorňuje na souvislost mezi záškoláctvím a kriminalitou, které se žáci mohou dopouštět právě v době, kdy jsou za školou. Domnívá se, že efektivní opatření, která povedou ke snížení záškoláctví, by pak mohla současně vést ke snížení kriminality. Dalšími důsledky mohou být nedokončení školy, což může ve výsledku ovlivnit výběr dalšího vzdělávání, dosažení nižší kvalifikace, čímž je ovlivněn i další život žáka. Ekonomické nesnáze pak mohou vyústit k návratu kriminality do života jedince (Graham, Bowling in Kyriacou, 2005).

3 VÝVOJ DÍTĚTE MLADŠÍHO ŠKOLNÍHO VĚKU

Období mladšího školního věku bývá vymezováno od 6-7 roku života až do věku 11-12 let (Langmeier, Krejčířová, 2006). Toto období však můžeme rozdělit ještě na období raného školního věku (6-9 let), pro které je typická změna sociálního postavení podněcující budoucí vývoj osobnosti dítěte a dalších dílčích dovedností a schopností a středního školního věku (9-12 let). V tomto období dítě začíná dospívat, dochází u něj k různým nepatrným změnám, které je možné chápat jako přípravu na období dospívání (Vágnerová, Lisá, 2021).

I přestože toto období psychoanalýza nazývá jako období „latence“, při běžném pohledu na tuto etapu můžeme mít pocit, že se zde s osobností dítěte příliš neděje. Avšak podle mnohých vývojových studií je opak pravdou, vývoj dítěte pokračuje nepřetržitě a dochází k výrazným pokrokům ve všech směrech, které jsou pro budoucnost dítěte důležité (Langmeier, Krejčířová, 2006). Tento názor také podporují Allen a Marotz (2002), kteří toto období nazývají fází vývojové integrace, během kterého podle nich dochází k utřídování a propojování vývojových dovedností, díky čemuž je dítě schopné realizovat náročnější úkony. I Vágnerová a Lisá (2021) ve své publikaci píší, že období, kdy dítě nastupuje do školy, je pro něj důležitým sociálním mezníkem, a to z toho důvodu, že získává novou roli školáka. Dítě prochází rituálem zápisu a prvním dnem ve škole pak zahajuje novou fázi svého života. Školní věk můžeme chápat jako období, kdy dítě oficiálně zahajuje své působení ve společnosti (Vágnerová, Lisá, 2021). Dítě už tedy není pouze příslušníkem své rodiny, ale také členem nové, dosud nepoznané skupiny lidí. První školní den však doprovází množství příprav. Dítěti je předána spousta nových informací od všech členů rodiny. Mezi tyto informace mohou patřit rady, jak se náležitě chovat, jak být řádným a ukázněným žákem, který nebude nijak vybočovat. Tyto rady také doprovází vysoké očekávání, že dítě bude úspěšné, svými vědomostmi a schopnostmi výjimečné a učiteli chváleno. Tato očekávání se mohou podepsat na dítěti jistým napětím, úzkostmi nebo obavami nejen z neúspěchu ve vzdělávání, ale také zda dobře zapadne do nového kolektivu (Jedlička, 2017).

Langmeier a Krejčířová (2006) pak celé období charakterizují jako věk střízlivého realismu, a to z toho důvodu, že se „školák plně zaměřuje na to, co je a jak to je“ (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 118).

3.1 Vývoj základních schopností a dovedností

Vývoj jedince je značně závislý na tělesném růstu. Ten bývá během tohoto období poměrně plynulý. Dítě v tomto období bývá většinou harmonicky vyvinuté (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Zásadně a kontinuálně se také vyvíjí jemná a hrubá motorika. Pohyby se zrychlují, svalová síla se zvětšuje a obzvláště pak můžeme sledovat zlepšení v koordinaci celého těla. V návaznosti na tento vývoj vzrůstá zájem dítěte o pohybové hry a sportovní výkony. Motorické výkony nejsou ovšem závislé pouze na věku, ale i na vnějších faktorech. V případech, kdy jsou vhodně podporovány, dochází u dítěte k rychlejšímu a diferencovanějšímu vzestupu (Langmeier, Krejčířová, 2006).

V tomto období se také vyvíjí smyslové vnímání, převážně pak zrakové a sluchové. Dítě je pozornější, důkladnější a má tendenci vše podrobně zkoumat. Vnímání dítěte

je více pečlivé a více se oprostuje od svých aktuálních přání a potřeb než v dřívějších letech. Vzhledem k tomu, že již dítě nevnímá pouze to, co se mu vnucuje, ale to, na co úmyslně dává pozor, je jeho vnímání více cílevědomé a stává se z něj pozorování (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Kromě motoriky a smyslového vnímání se v tomto období vyvíjí i řeč. Během školního věku se rozšiřuje slovní zásoba, délka, složitost vět a souvětí. Děti již využívají také gramatická pravidla a celkově posouvají svou komunikační dovednost o stupeň výše. Na rozvoj řeči má veliký vliv formální vyučování ve škole (Langmeier, Krejčířová, 2006).

S rychlým vývojem řeči souvisí i rozvoj paměti, která se může opřít o systém slovních výroků a není už tedy tolik vázána na momentální afekt. Můžeme tedy říci, že ve školním věku je jak dlouhodobá, tak krátkodobá paměť stabilnější než v dřívějších letech. Velký vliv na zlepšování paměti má také ve školním věku množství osvojených znalostí. Do nich se nové znalosti již jednoduše integrují, jelikož jsou tyto znalosti více propojeny, jsou i jednodušeji reprodukovatelné. Dopomáhá tomu i to, že dítě si již samo vytváří rozmanité paměťové strategie. Tyto strategie se postupně s věkem zdokonalují a přibývají nové. Jejich volba je pak čím dál více závislá na povaze nových znalostí (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Pokud se budeme bavit o učení ve školním věku, dítě zde získává novou kvalitu tím, že se mnohem více opírá o řeč a že je mnohem více plánovité, což vyplývá z požadavků, které jsou školou kladeny na žáka. Dítě se dokáže soustředit na více aspektů učební látky

najednou, a tak narůstá obtížnost učení. Se systematickostí a záměrností učení je spjato i to, že dítě získává v širší míře i jisté obecnější postupy učení, to znamená, že se učí, jak se učit (Langmeier, Krejčířová, 2006).

3.2 Kognitivní vývoj

Langmajer a Krejčířová (2006) ve své knize odkazují na Piageta, který se ve své knize Psychologie inteligence (1966) zabývá také kognitivním vývojem dětí mladšího školního věku. Dle něj by dítě během sedmého roku života mělo být schopné realistických logických operací, pravých úsudků, které odpovídají zákonům logiky, a to bez předchozí závislosti na viděné podobě. Zatím se však toto usuzování týká pouze konkrétních jevů, věcí a obsahů, které si může názorně představit. Pokud se dítě dobře vyvíjí tak vyvozovat závěry, i když si obsah nedokáže zcela představit, dokáže až kolem 11 roku života (Vágnerová, 2001).

Rozvoj myšlení dětí mladšího školního věku se projevuje zejména uvažováním, které ctí vlastnosti prožívané reality a řídí se primárními zákony logiky. Je realistou a dokáže uvažovat o tom, co již zná. Není už tak egocentrický jako v předškolním věku a nezaměřuje se již pouze na jeden aspekt zkoumané reality (Vágnerová, 2001).

3.3 Emoční vývoj a socializace

Začlenění dítěte do společnosti je výrazně ovlivněno právě vstupem dítěte do školy, kde se objevují nové významné osoby, podle nichž si dítě osvojuje, jak modelovat své vlastní způsoby chování. Jedná se o učitele a spolužáky, právě ti nejvíce ovlivňují rozvoj všech tří základních složek socializace (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Skupina dítěti dopřává častější a rozmanitější interakce s jeho vrstevníky. Tato sociální reaktivita obsahuje reakce dětí na své vrstevníky, které jsou odlišné od reakcí na dospělého. Dítě se ve skupině svých vrstevníků učí např. soutěživosti, pomoci slabšímu nebo spolupráci. Tím, že se dítě pohybuje více ve své vrstevnické skupině, kterou může být např. třída, dochází u dítěte k lepšímu pochopení přání, názorů i potřebám ostatních lidí. Současně s tím roste i seberegulace dítěte, která je zapříčiněna působením dvou vzájemně se ovlivňujících faktorů. Prvním z těchto faktorů je emoční reaktivita, která je z velké části ovlivňována komplexním vývojem organismu. Emoce se s postupem času stávají konstantnějšími a není potřeba vynaložit takové úsilí k jejich ovládnutí. Druhým faktorem je volní ovládnutí emočních reakcí. Ve školním věku už je dítě schopno pomocí vůle plánovitě ovládat a potlačit prvotní automatickou emoční reakci, ale také impuls k akci. Vývojem

v těchto oblastech pak přispíváme k vzrůstu rezistence dítěte vůči zátěži a k větší adaptabilitě (Langmeier, Krejčířová, 2006).

V tomto období si dítě začíná stabilizovat sociální normy morálního jednání. Porozumění mravním normám a následné dodržování však souvisí s celkovým vývojem dítěte, především pak s vývojem kognitivním (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Socializace v tomto věku již není založena na hře, ale dítě musí vykonávat také nějakou práci, která spočívá v plnění zadaných úkolů. Tyto úkoly nejsou vykonávány pro uspokojení potřeb, ale pro zamýšlený cíl. Schopnost plnit úkoly je jednou z charakteristik zralosti dítěte a od nástupu do školy dochází k jejímu rychlému nárůstu. Neznamená to však, že si dítě přestává hrát. Práce a hra jsou na stejných příčkách. Dítě má vyčleněný čas na práci, kdy se musí soustředit a vynaložit určité úsilí bez odbíhání a rozptylování se, ale také má čas, kdy se může věnovat hře, která by ho neměla svazovat výchovným či vzdělávacím účelem. Jsou ale i případy, kdy může být hra vážná a dítě vzdělávat, a práce lákavá a zajímavá (Langmeier, Krejčířová, 2006).

3.4 Nástup dítěte do školy

V období po šestém roce dochází v životě dítěte k velkému zvratu a tím je nástup do školy (Langmeier, Krejčířová, 2006). Toto období není vybráno náhodně, jedná se totiž o období, ve kterém dochází k velkému množství vývojových změn, které jsou podstatné pro zvládnutí výuky (Vágnerová, Lisá, 2021). Tato změna je pro většinu dětí zátěží, která se s postupem času zvětšuje společně s rostoucími nároky na vzdělání a pracovní výkonnost. Pokud se zamyslíme nad některými nároky, které jsou bezpodmínečně požadovány, po nástupu do školy, nemůžeme se divit, že u některých dětí po delší nebo kratší době dojde k nepřizpůsobení se. Mezi požadavky můžeme řadit odloučení dítěte od rodičů a začlenění se do nového relativně velkého kolektivu, dále pak podřízení se nové autoritě učitele. Toto může být velkým problémem, obzvláště u dětí, které nenavštěvovaly mateřskou školu (Vágnerová, Lisá, 2021).

V dnešní době také dochází k poměrně rychlému nástupu výuky, která klade velké nároky na rozumovou vyspělost, na koncentraci dítěte, jeho pracovní motivaci, zájem a další osobní vlastnosti. Nároky, které jsou kladeny na žáky prvních tříd základních škol, jsou poměrně vysoké a stále se stupňují, a to i po obnovení devítileté povinné školní docházky, která měla právě počátek studia na základních školách poněkud zpomalit. Dítě si však v tomto období ani neuvědomuje, proč by se mělo vlastně učit (Vágnerová, Lisá, 2021).

Dítě, u kterého dojde k projevování známek nepřizpůsobení se, může učitel pozorovat potíže se špatným podřízením se kolektivnímu vedení, nesoustředěnosti při vyučování, neklidu a přerušování výkladu vyučujícího mluvením. Dříve či později se můžou u dítěte projevit také potíže ve výuce, nemá osvojenou danou látku a nestíhá tempu vyučování. To, jestli je dítě ve škole úspěšné či nikoli, také ovlivňuje jeho postavení v kolektivu třídy. Postavení dítěte v kolektivu je důležité jednak pro jeho vztahy s druhými lidmi, ale i pro to, jak dítě vnímá samo sebe (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Nejčastěji si maladaptace všímají rodiče. Projevuje se převážně tak, že dítě nechce ráno vstávat a jít do školy, často ze školy přichází vyčerpané a odmítá dělat s rodiči domácí přípravu. Při domácí přípravě by se dítě nemělo přetěžovat a neměl by na něj být vytvářený tlak, ideální příprava s žákem první třídy by měla trvat přibližně půl hodiny, ve výjimečných případech hodinu (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Problémy mohou trvat krátkou dobu v rámci týdnů, ale také se mohou stupňovat a trvat rok a déle. Můžeme se pak setkávat s dětmi ve vyšších třídách, které jsou průměrně nadané a mají dobré podmínky, ale nezvládají se učit a nedaří se jim ve škole. Pokud se u těchto dětí zaměříme na minulost, většinou zjistíme, že se u nich objevila při nástupu do školy počáteční nepřizpůsobivost (Langmeier, Krejčířová, 2006).

3.5 Rizika daného věku

I přesto, že se jedná o poměrně klidné období vývoje jedince, může na něj být vyvíjen tlak. Vágnerová (2012) ve své knize píše, že nejčastěji se jedná o tlak vyvíjený školou, rodinou nebo sociální skupinou.

Jak jsme již psali výše, může dojít u dítěte při vstupu do povinné školní docházky k nepřizpůsobení se. U každého dítěte mají tyto známky nepřizpůsobení jinou intenzitu, ale také se jinak projevují. U těchto dětí může dojít také k problémům s výukou. Dítě není schopné se soustředit, vyrušuje. Mnohdy je to způsobeno tím, že dítě neporozumí látce a nestíhá tempu výuky. Pokud u tohoto dítěte nedojde ke správnému rozhodnutí, zdali má dítě školní docházku přerušit či ročník opakovat, může dojít k frustraci a odporu ke studiu (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Jedním z rizik mladšího školního věku může být tedy získání nové role, která s sebou nese odpovědnost a v některých případech je žák vystavený tlaku okolí (Vágnerová, Lisá, 2021). Děti musí do školy docházet včas, nesmí zapomínat od rodičů podepsané úkoly

a většinu z nich čeká po výuce cesta domů bez doprovodu dospělého. Všechny tyto aspekty působí na osobnost dítěte a mohou v něm probouzet strach a úzkost (Allen, Marotz, 2002).

V tomto věku na dítě stejně jako později působí jeho výsledky ve škole, a to, zdali je úspěšný nebo nikoli. Jedním z negativních jevů, které doprovázejí školní neúspěch, je odpor ke škole, který může vést k následné absenci dítěte ve výuce. Zdali však dojde v tomto případě ke vzniku rizikového chování je ve velké míře ovlivněno nejen učitelem, ale také celou rodinou žáka (Jedlička, 2017).

Další riziko tohoto věku je nepřijetí jedince vrstevnickou skupinou. Může pak dojít k tomu, že se dítě začne navracet z venkovního světa vrstevnické skupiny zpět ke své rodině. Tato fixace pak ještě zvyšuje negativní izolaci dítěte od společnosti. Toto sociálně nežádoucí chování se také podepisuje na jeho psychosociálním vývoji (Jedlička, 2017).

Čím nižší je věk dítěte, které se dopouští rizikového chování, tím je vyšší pravděpodobnost, že se jedná o příznak vážnější psychopatologie. Pokud se setkáme se záškoláctvím u dítěte, které se nachází v prvních třech letech studia, považujeme to za závažnější odchylku školního chování, než když se tak stane v posledních třech letech plnění povinné školní docházky. Pokud se jedná o opakované záškoláctví, je na něj pohlíženo vážněji. V případech, kdy dítě nejedná pod nátlakem skupiny, ukazuje nám to na určitou povahovou slabost. Může to být nízká odolnost proti zátěži nebo nižší frustrační tolerance (Matějček, 2011).

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 VÝZKUM

V našem výzkumu se zaměřujeme na problematiku záškoláctví žáků prvního stupně základních škol.

Problematiku záškoláctví si většinou spojujeme s obdobím staršího školního věku (11-15 let) a dospíváním neboli adolescencí (15-18 let). Na problematiku záškoláctví u dětí mladšího školního věku (6-11 let) se zaměřuje opravdu malé množství výzkumů (Langmajer a Krejčířová, 2006).

V období předškolního věku má dítě pouze omezenou odpovědnost. Při nástupu do vzdělávacího procesu se poprvé v životě setkává s novou sociální rolí, a to rolí školáka. Prostřednictvím této role dítě získává osobní odpovědnost ve smyslu povinné školní docházky, stanoveným řádem a pravidly, např. domácí úkoly, rozvrh, chování při výuce (Vágnerová a Lisá, 2021). Jelikož si v tomto období dítě rozšiřuje a ukotvuje základní postoje a hodnoty, které již získalo v předchozím vývojovém stádiu, je důležité, aby dítě dodržovalo povinnou školní docházku (Langmajer a Krejčířová, 2006).

Vznik záškoláctví ovlivňuje několik faktorů, z nichž každý může být nějakým způsobem rizikový. Těmito faktory mohou být rodina, protože může dítě např. zanedbávat nebo naopak mít přílišné požadavky na jeho výsledky. Dále vrstevnická skupina, a to převážně v případech, kdy je nedostatečná nabídka volnočasových aktivit. V neposlední řadě společnost a osobnost jedince.

Dle výroční zprávy SEPY (2019/20) se záškoláctví na základních školách dopouštělo 2481 dětí z toho 620 je na prvním stupni. V případě skrytého záškoláctví byl celkový počet o něco vyšší a to 2609, z toho žáků na prvním stupni bylo 951 (Vacek a Gabrhelík, 2021). Vzhledem ke covidové pandemii a s tím spojenou online výukou lze předpokládat, že problematika záškoláctví byla v tomto období hůře zjištělná a prokazatelná. Ve Zlínském kraji (2020/21) tvořilo záškoláctví v roce 2020/21 z celkového výskytu rizikového chování 12,4 %, je tedy na 3. příčce hned za špatnými vztahy mezi žáky a užíváním tabáku (Kostková, 2021). Během online výuky bylo pro učitele náročnější aktivizovat a motivovat žáky k účasti na distanční výuce (Zatloukal a kol., 2021).

Narušením povinné školní docházky netrpí jenom jedinec, ale celá společnost. Mezi důsledky, které jsou se záškoláctvím spjaty, můžeme zařadit podprůměrné studijní výsledky jedince, problém s uplatněním v budoucím životě i na trhu práce, nebo dokonce kriminální

činnost. Záškoláctví nás také může upozorňovat na špatné fungování vzdělávacího systému (Kyriacou, 2005).

Domníváme se, že zpracováním problematiky záškoláctví žáků prvního stupně základních škol zjistíme možné příčiny vzniku tohoto rizikového chování u konkrétních žáků, kteří se dopustili záškoláctví na prvním stupni základní školy. Seznámíme se s postupy používanými v praxi a zjistíme, zdali v našich případech riziková intervence v konkrétních případech fungovala. Protože náš zkoumaný soubor je malý, není možné výsledky následně generalizovat. Tento výzkum může upozornit a poukázat na problematiku záškoláctví na prvním stupni základních škol vzhledem k jejímu nárůstu a významu pro zdravý vývoj žáka.

Výzkumné cíle

Hlavním cílem výzkumu je **porozumět problematice záškoláctví u konkrétních žáků na prvním stupni základní školy pohledem pedagogických a sociálních pracovníků**. Dalším z cílů je objasnit působení činitelů, které přispívají ke vzniku této problematiky a specifikovat, které z nich působili na žáka v konkrétních případech. Dále je našim cílem porozumět životním situacím, ve kterých se jednotliví žáci nacházeli před tím, než došlo k porušení povinné školní docházky. Posledním z cílů je objasnit postup, který byl u jednotlivých případů aplikován.

4.1 Výzkumné otázky

1. Jaké je působení činitelů, kteří přispívají ke vzniku záškoláctví u konkrétních žáků na prvním stupni?
2. Jak jsou vnímány životní situace jednotlivých žáků před vznikem záškoláctví pedagogickými a sociálními pracovníky?
3. Jak vybraný postup přispívá k řešení jednotlivých případů?

4.2 Pojetí výzkumu

Za účelem zjištění problematiky záškoláctví na prvním stupni, jsme zvolili kvalitativní výzkumné pojetí, a to z toho důvodu, že chceme objasnit jednotlivé případy žáků, kteří se dopustili záškoláctví na prvním stupni a důvody vzniku tohoto rizikového chování v této věkové kategorii. Vzhledem k neobvyklosti tohoto problému a jeho čím dál častějšímu výskytu bychom také chtěli podrobněji popsat konkrétní možnosti, které byly použity

při jeho řešení. K tomu, abychom nahlédli, co nejvíce do této problematiky použijeme případovou studii. Případová studie je dle Hendla (2012, s. 102) „*detailed studium jednoho případu nebo několika málo případů*“. V případové studii se zaměřuje na zachycení obtížnosti případu a na podrobný popis vztahů v jejich celistvosti.

4.3 Výzkumný soubor

Naším výzkumným souborem jsou pedagogičtí a sociální pracovníci, kteří mají zkušenost s konkrétními žáky, kteří se dopustili záškoláctví během studia na prvním stupni základní školy. Požadavky a kompetence, které by měl pedagogický pracovník splňovat, nalezneme v zákoně č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovních (Česko, 2004). Na sociální pracovníky se pak zaměřuje zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách (Česko, 2006). Dále jsou to žáci, kteří se během své povinné školní docházky dopustili záškoláctví, a to v době studia na prvním stupni základní školy. Povinná školní docházka je v zákoně č. 561/2004 Sb., Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, jinak také nazýván jako školský zákon, popsána jako povinnost žáka navštěvovat školu po dobu devíti let, nejdéle však do konce školního roku, kdy žák dosáhne sedmnácti let (Česko, 2004).

Pro náš výzkumný soubor jsme tedy zvolili tato kritéria:

- pedagogický pracovník, který se účastní našeho výzkumu, má osobní zkušenost s žákem, který se dopustil záškoláctví na prvním stupni,
- sociální pracovník, který má osobní zkušenost s případem žáka, který se dopustil záškoláctví na prvním stupni,
- žák, který dle školského řádu překročil množství hodin, které nejsou omluvené jeho zákonným zástupcem, je tedy označován jako záškolák,
- žák, který podstoupil také následující nápravný postup, který byl aplikován, aby u tohoto žáka nedocházelo k dalšímu rozvoji tohoto rizikového chování,
- pedagogický pracovník se výzkumu účastní dobrovolně a je ochotný nám poskytnout informace potřebné k výzkumu.

Byl zvolen záměrný nepravděpodobnostní výběr. Pro výběr prvního respondenta jsme použili účelový výběr, při kterém byla uplatňována nastavená kritéria výběru. Následně jsme pokračovali s výběrem nabalováním, také známým pod pojmem snowball (tzv. sněhová koule). Tento způsob získávání respondentů ve své knize *Kapitoly metodologie sociálních*

výzkumů vysvětluje Reichel (2009, s. 83) tímto způsobem: „Na počátku je několik málo osob (ze zkoumaného souboru, obeznámených s ním, případně s důvody výběru) požádáno, aby každá určila cca 3-5 jedinců, které považuje za vhodné do výběru zařadit. Tito jmenovaní jsou potom dotázáni na totéž, čímž množin tipů strmě narůstá.”

4.4 Výzkumný nástroj

Výzkumný nástroj, který jsme v našem výzkumu použili, je polostrukturovaný rozhovor, jinak řečeno rozhovor částečně řízený. Pro tento druh rozhovoru je typické, že výzkumník má předem připravené otázky, které se zabývají předmětem zkoumání, tyto otázky však nemají přesně stanovené pořadí (Reichel, 2009). Dále jsme také měli možnost v některých případech nahlédnout do spisové dokumentace, která byla o případech vedena, abychom měli ucelenější pohled na celou situaci.

4.5 Způsob zpracování dat

Průběh zpracování dat jsme zvolili podle Hendla (2012). Jeho metoda případové studie probíhá tímto způsobem:

1. určení výzkumné otázky,
2. výběr případu, určení metod sběru a analýzy dat,
3. příprava sběru dat,
4. sběr dat,
5. analýza a interpretace dat,
6. příprava zprávy.

Data, která jsme tedy o jednotlivých případech získali, budou dle tohoto postupu následně analyzována a interpretována. V této fázi data zkoumáme a snažíme se najít souvislosti mezi nimi a výzkumnými otázkami. Je prováděna analýza jednotlivých případů a jsou mezi sebou porovnávána data, která jsme získali v jednotlivých případech. Poslední fází je příprava zprávy, ve které se snažíme případ komplexněji popsat tak, aby byl čtenáři co nejsrozumitelnější.

5 PŘÍPADOVÁ STUDIE

Pro případovou studii se nám povedlo získat 5 participantů, kteří se setkali se záškoláctvím u žáků na prvním stupni a byli ochotni s námi svou zkušenost sdílet. Ve všech rozhovorech byla zachována anonymita rodin a žáků, kteří se dopustili záškoláctví na prvním stupni. Rozhovory byly vedeny s pedagogickými a sociálními pracovníky, kteří se podíleli na krizové intervenci v případech těchto žáků. Rozhovory byly doplněny studiem spisové dokumentace.

5.1 Případ 1.

V prvním případě byl rozhovor veden s ředitelkou a výchovnou poradkyní základní školy. Jednalo se o chlapce s třiceti třemi neomluvenými hodinami.

Chlapec pochází ze čtyřčlenné rodiny, jejíž příslušníky jsou matka (25-30 let) a tři děti (předškolní věk, 3. třída, 8. třída). Matka je samoživitelka a nemá žádné rodinné zázemí, tzn. žádné rodiče, prarodiče ani sourozence, kteří by ji pomohli s výchovou nebo alespoň s hlídáním dětí. To, že je na děti úplně sama, se také podepisuje na jejím výchovném stylu, který je příliš liberální. Vzhledem k tomu, že musí docházet denně do práce, občas nechává starší sourozence hlídat ty mladší, zejména v případech, kdy je jedno z dětí nemocné. V této rodině se objevily hned dva případy záškoláctví, jeden u chlapce ve třetí třídě a druhý u jeho sestry v osmé třídě. Starší sestra však svým záškoláctvím chlapce spíše neovlivnila. Hoch svou sestru považuje kvůli velkému věkovému rozdílu za dospělé osobu, a tudíž ji neposlouchá. Rodina žije na vesnici, kde děti také navštěvují školu.

Klima třídy, ve které se chlapec pohybuje, je spíše pozitivní. Samozřejmě i zde můžeme nalézt problémovější žáky, ale to je normální. Ve třídě je přibližně dvacet žáků. Chlapec dosahuje průměrných školních výsledků, vidíme u něj problém s respektováním pravidel a občasné vyrušování při výuce. Nicméně veškeré tyto faktory jsou v normě a nijak zásadně se nevymykají. S ohledem na finanční situaci rodiny se chlapec účastní pouze volnočasových aktivit nabízených školou bezplatně v rámci školní družiny.

Chlapec se do kolektivu třídy dobře integroval, je přátelský, má ve třídě jednoho bližšího kamaráda, se kterým tráví více času. O kamarádovi chlapce můžeme říct, že je bezproblémovým žákem ať už z pohledu kázeňského, tak také s ohledem na školní výsledky. Nedopouští se žádného rizikového chování jako je záškoláctví a má výborný prospěch.

INTERVENCE

Chlapcovo záškoláctví bylo nejprve řešeno s jeho matkou, která se snažila nepřítomnosti dodatečně omlouvat. Poté, co se absence opakovaly častěji a přibývalo jich, tak se matka rozhodla přestat chlapcovo chování schovávat za dodatečně omluvené hodiny. Škola tedy udělila chlapci snížený stupeň z chování. Toto opatření však nevedlo ke zlepšení situace a škola začala spolupracovat s orgánem sociálně-právní ochrany dětí. Tato spolupráce nebyla navázána pouze kvůli chlapcově záškoláctví, ale i celkovému fungování této rodiny. Ambulantní péče bohužel nepřinesla požadovaný efekt, a tak matka požádala o umístění obou dětí do střediska výchovné péče, kde byly dva měsíce na pobytovém oddělení. Po návratu dětí do školy se docházka zlepšila. Teď se již toto rizikové chování v případě chlapce neopakovalo. Pokud chlapec chybí, je řádně omluven a v případě nemoci je jeho omluvenka podložena zprávou od lékaře. Nelze říct, že by byl úplně bezproblémovým a vzorným žákem, ale záškoláctví se u něj již neobjevilo.

Jaké je působení činitelů, které přispívají ke vzniku záškoláctví u konkrétních žáků na prvním stupni?

Hlavním činitelem je zde rodinné zázemí a výchovné principy jeho matky (nedůslednost, přenesení odpovědnosti na děti, nedostatečně podnětné prostředí).

Jak jsou vnímány životní situace jednotlivých žáků před vznikem záškoláctví pedagogickými a sociálními pracovníky?

Rodinné zázemí chlapce bylo bez mužského vzoru, s ohledem na finanční situaci neměl chlapec možnost účastnit se mimoškolních aktivit. Výchovný styl matky byl laxní a projevoval se zejména nedůsledností, přenášením odpovědnosti na děti a snahou obcházet problémy (následná omluva absencí).

Jak vybraný postup přispívá k řešení jednotlivých případů?

U chlapce pomohlo odstranit záškoláctví až středisko výchovné péče, ve kterém chlapec strávil dva měsíce. Nyní již za školu nechodí, avšak za vzorného žáka ho považovat nemůžeme.

5.2 Případ 2.

Dívka v tomto případě měla čtyřicet osm neomluvených hodin. Třídní učitelka, se kterou jsme vedli rozhovor, tento případ označila jako záškoláctví s vědomím rodičů.

Rodina dívky (2. třída) je nukleárního charakteru. Otec (35 let) pracuje ve firmě na nižší pozici, kde byl dočasně uznán neschopným k výkonu svého dosavadního zaměstnání. Matka (30 let) pracuje na poloviční úvazek v jednom místním obchodě. Rodina je tedy ekonomicky podprůměrná. Rodiče školu nevidí jako důležitou pro rozvoj svého dítěte a je to pro ně povinnost stanovená zákonem. Občas se proto stává, že dívka do školy nepřijde. Jedním z důvodů této absence je, že se rodičům nechce ráno vstávat. Můžeme zde tedy pozorovat absenci denního režimu v životě rodičů. Jindy dívka ráno zakašle a rodiče jí napíší omluvenku. Se zdravotními problémy však nejdou k lékaři, který by potvrdil dívčinu nemoc. Na škole, kde dívka studuje je dle školního řádu nutno dokládat s omluvou nepřítomnosti žáka ve vyučování kvůli nemoci také potvrzení od lékaře. Toto potvrzení je ověřováno, aby zde byla jistota, že byl žák opravdu nemocen. U dívčiných omluv absence toto potvrzení často chybí. Což je důvodem, proč tento případ považujeme za záškoláctví s vědomím rodičů.

Dívka je spíše tichá a na svůj věk je velmi vysoká a hubená. I přes častou absenci ve vyučování má dívka výborné známky a učivu rozumí. Přestože má dívka skvělý studijní prospěch, je pro ni navštěvování školy nepříjemnou zkušeností, hlavně z důvodu posměchu ze strany spolužáků. Dívka nemá žádné záliby, s dětmi se setkává pouze ve své třídě a ve školní družině. Skupinovým aktivitám se spíše vyhýbá nebo se přizpůsobuje skupině, aby na sebe příliš neupozorňovala.

Vzhledem k tomu, že dívka ve škole netráví příliš mnoho času, nemá zde ani žádné kamarády. Mezi své vrstevníky příliš nezapadá právě díky svému vzhledu. Finanční situace rodiny pak také ovlivňuje vybavení dívky (např. aktovka, oblečení, ...) a její možnosti navštěvovat kroužky. Všechny tyto faktory pak vedou k posměchu a shazování dívky ze strany jejich spolužáků. U dívky se tímto posiluje pocit vyloučení z její vrstevnické skupiny a fixace na rodiče. Do jisté míry tato skutečnost posiluje dívčin nezáměr o navštěvování školy.

INTERVENCE

Rodiče dívky byli kvůli její absenci ve vyučování kontaktováni a pozváni do školy, kde bylo výchovným poradcem doporučeno, aby dívka navštívila školního psychologa. Když bylo odhaleno chování spolužáků vůči dívce, byl ve třídě aplikován preventivní program s názvem „jsme parta“, který byl zaměřený na zlepšení vztahů v této třídě, aby nedocházelo k dalším projevům rizikového chování mezi dětmi. S rodiči byla snaha o nastavení nového denního režimu. Spolupráce mezi školou a rodinou nadále pokračuje.

Dívka nyní školu pravidelně navštěvuje a snaží se hledat nové kamarády, což se jí docela daří.

Jaké je působení činitelů, které přispívají ke vzniku záškoláctví u konkrétních žáků na prvním stupni?

U tohoto případu můžeme vidět jako rizikového činitele lenost rodičů, kteří upřednostňují své pohodlí nad vzděláním dítěte. Jako další faktor, který k tomuto rizikovému chování přispívá, jsou negativní reakce na její vzhled ze strany spolužáků a její nepřijetí třídním kolektivem.

Jak jsou vnímány životní situace jednotlivých žáků před vznikem záškoláctví pedagogickými a sociálními pracovníky?

Dívka pochází z rodiny, kterou bychom mohli vnímat jako ekonomicky podprůměrnou. Její rodiče ve škole nevidí žádnou prestiž a nemyslí si, že je důležitá pro dívčinu budoucnost. Ačkoli dívka do školy nedochází, probranou látku zvládá a nemá problém se učit něco nového. U dívky je zřejmé, že nezapadla do kolektivu třídy a je dosti fixována na své rodiče.

Jak vybraný postup přispívá k řešení jednotlivých případů?

Postup, který byl v tomto případě aplikován, prozatím funguje a dívka školu řádně navštěvuje. Ve třídě i mimo ni se snaží hledat nové kamarády, se kterými pak tráví čas. I vztahy ve třídním kolektivu se postupně zlepšují a děti jsou vůči sobě i dívce vlídnější. Rodiče jsou i nadále v kontaktu se školou a snaží se, aby svým způsobem života negativně neovlivňovali svou dceru.

5.3 Případ 3.

Zde byl veden rozhovor se školní psycholožkou. Tento chlapec se dopustil skrytého záškoláctví, kdy jeho absence přesáhla počet čtyřiceti neomluvených hodin.

Rodinu chlapce tvoří čtyři členové. Matka (35-40 let), otec (35-40 let), dvě děti (3. třída a SŠ). Matka pracuje ve firmě, kde musí být vždy brzy ráno a otec se živí jako řidič kamionu, což znamená, že je většinu času mimo domov. Veškerá starost o děti tedy přechází na matku, neboť zde není možnost pomoci prarodičů. Vzhledem k tomu, že práce matky vyžaduje její přítomnost ve firmě již v brzkých ranních hodinách, není pro ni možné chlapce hlídat, aby ráno odešel do školy. Jedná se spíše o ekonomicky podprůměrnou rodinu. V případě této rodiny je zřejmé, že pro ně vzdělání není příliš důležité a je bráno spíše jako povinnost. I v

případě, kdy tuto situaci řešil orgán sociálně-právní ochrany dětí a byla zde snaha motivovat žáka tím, že rodiče z chování žáka budou mít problémy. Tato motivace byla u žáka poměrně úspěšná, ale vždy pouze na určitou dobu. Matka se snažila žákovy absence zpětně omlouvat, neboť jí hrozil postih veřejně prospěšných prací. Následné omlouvání jeho nepřítomnosti bylo ze strany matky pouze forma úniku, aby se vyhnula postihu. Její chování bylo absolutně pochopitelné, protože si s ním nevěděla rady. Otcí chlapec nikdy příliš nemluvil, ale i jeho nepřítomnost v domácnosti se na něm mohla na něm značně podepsat, neboť matka byla ve výchově příliš benevolentní. Starší sourozenec se na chlapcově spolu výchově patrně nepodílel díky velkému věkovému rozdílu, a chlapec o něm také příliš nemluvil.

Chlapec byl opravdu velice pohodlný, nechtělo se mu plnit povinnou školní docházku, raději spal nebo hrál počítačové hry. V jeho případě se ovšem nejednalo o závislost na elektronice. Měl sice rád svou matku a nechtěl ať má kvůli němu problémy, ale jeho lenost byla silnější motivací než cokoli jiného. Můžeme také říct, že ve škole neviděl moc smysl. Nejednalo se tedy vysloveně o odpor nebo o strach z něčeho ve škole, ale spíše chlapec neměl dostatečnou motivaci k plnění školní docházky a raději trávil čas doma.

Chlapec byl spíše introvertem, neměl potřebu se s ostatními dětmi ve škole kamarádit. Měl dva kamarády, se kterými byl v kontaktu díky sociálním sítím, ale ti také nebyli vzornými žáky, takže se nemusel bát, že by jej za záškoláctví odsuzovali. Chlapec se nesetkával s žádnou partou a nebyl zde tedy negativní vliv z okolí jeho vrstevnické skupiny. O volnočasové aktivity také nejevil zájem. V době, kdy navštěvoval první třídu měl pár koníčků, kterým se věnoval. Jelikož v nich neviděl budoucnost, tak s nimi ve třetí třídě skončil. Poté raději věnoval čas hraním počítačových her nebo sledováním televize.

INTERVENCE

Když bylo u chlapce odhaleno záškoláctví, škola informovala o této skutečnosti matku. Byla zde snaha, že bude kontrolován paní sousedkou. Matka musela být kolem šesté hodiny ranní již v práci, tak její známá vždy ráno dohlédla na to, že chlapec odešel z domu do ranní družiny. Tento plán byl ovšem neúspěšný. Chlapec se vždy oblékl, řádně si nachystal věci do školy a opravdu to vypadalo, že do ní také odešel. Schoval se však někde poblíž domu, počkal až paní odejde a vrátil se zpět do bytu. Doma pokračoval ve spánku nebo hrál počítačové hry. Když záškoláctví trvalo již nějakou dobu, začala se jeho absence podepisovat i na školním prospěchu. Bohužel chlapci na tom příliš nezáleželo. Při neustálém zhoršování situace škola informovala školní psycholožku,

která s chlapcem celou situaci dopodrobna rozebrala. Paní psychologka z něj měla spíše pocit, že ho celá ta situace otravovala. Všichni se chlapci snažili pomoci, aby u něj došlo ke zlepšení, ale nic nefungovalo. Dále byl případ řešen také se sociální pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Věřili, že když bude chlapec seznámen s tím, jaké by jeho jednání mohlo mít následky s negativním dopadem na matku, že lépe pochopí vážnost situace a pokusí se školu pravidelně navštěvovat. Bohužel i tyto snahy byly bezvýsledné. Později navrhli umístění chlapce do střediska výchovné péče, ale matce to připomínalo vězení pro mladistvé, takže byla výhradně proti. Tento případ byl v řešení více než dva roky, během kterých nenastala žádná změna v chlapcově chování. Celá rodina se nakonec odstěhovala. V této situaci tedy nevíme, jak to s žákem nakonec dopadlo. Domníváme se však, že změna prostředí nebyla dostatečným impulsem ke změně jeho přístupu a k záškoláctví dochází také na nové škole.

Jaké je působení činitelů, které přispívají ke vzniku záškoláctví u konkrétních žáků na prvním stupni?

U tohoto chlapce můžeme vidět veliký vliv na vznik záškoláctví v jeho osobnosti. Chlapec je líný a nevidí ve školní docházce a celkově ve výchovně-vzdělávacím procesu žádný smysl. Studium je pro něj nezábavné a obtěžuje ho. Chlapec je také asociální, nemá potřebu se stýkat s dalšími dětmi, stačí mu kamarádi na internetu. Nemá žádné záliby kromě spaní a pohodlí, které mu nabízí domov. I když mu bylo několikrát vysvětleno, co za důsledky může jeho chování způsobit rodičům, chlapcova zahálčivost je silnější a po pár dnech, kdy školu navštíví, opět zůstává doma. Dalším faktorem také může být postoj jeho rodičů ke vzdělání.

Jak jsou vnímány životní situace jednotlivých žáků před vznikem záškoláctví pedagogickými a sociálními pracovníky?

Rodina chlapce patří do nižší ekonomické třídy a ani pro jednoho z rodičů není vzdělání příliš důležité. Dále zde můžeme pozorovat otcovu absenci v chlapcově životě. Nechce o něm příliš mluvit a netráví spolu čas. Matka je k synovi příliš benevolentní a má pracovní dobu takovou, že na jeho morálku nedokáže dostatečně dohlížet. Pokud byl tedy chlapec již od mala vychováván tímto způsobem, můžeme předpokládat, že jeho názory na vzdělání nejsou příliš odlišné od názoru jeho rodičů. Chlapec do školy nechodí nejen proto, že by ho škola nebavila, ale také proto, že jí nepovažuje za důležitou a potřebnou.

Jak vybraný postup přispívá k řešení jednotlivých případů?

Jelikož se celá rodina odstěhovala dříve, než bylo záškoláctví odstraněno, nevíme, zdali se u něj toto rizikové chování objevilo i později na nové škole. Můžeme však pozorovat, že pokud se jedná o případy, kdy je problémem osobnost jedince, není tak jednoduché odstranit toto rizikové chování. V případě tohoto chlapce si nevěděl nikdo rady a nikdo mu nebyl schopen pomoci, proto se jeho psycholožka domnívá, že se u něj záškoláctví opakovalo i na nové škole.

5.4 Případ 4.

Jedná se o případ dívky, která se dopustila záškoláctví ve výši čtrnácti neomluvených hodin. Rozhovor byl veden se školní psycholožkou.

Dívka (5. třída) žije u matky (30-35 let) a jejího přítele (35-40 let). Rodiče se rozvedli, když byla dívka ve třetí třídě. S otcem nemá dobrý vztah a spíše se nevidají. Jedná se o rodinu s dobrým zázemím a bez ekonomických problémů. Pro matku je vzdělání dcery důležité, ale příliš na ni nemá čas kvůli náročnosti své práce. Matka pracuje ve firmě na vyšší pozici, tudíž doma netráví příliš mnoho času a občas musí odjet mimo bydliště. Dívku často hlídají její prarodiče nebo přítel matky. Nepřítomnost matky v životě dcery je vynahrazována úplnou volností a její ochotou jí dopřát téměř cokoli, na co si dívka vzpomene. U dívky se s postupem času začaly projevovat různé výchovné problémy jako lhaní, podvádění a záškoláctví. Matka je na svou dceru mírná, kvůli své absenci v životě dívky na ni nechce tlačit a cítí se provinile.

Dívka patří mezi extroverty, ráda přitahuje pozornost. Chce být oblíbená a někdy proto dělá to, co ostatní, aby nevybočovala ze skupiny svých přátel. Tento zájem si získává z toho důvodu, že se jí doma příliš pozornosti nedostává. Nemá žádné záliby ani kroužky, kterými by trávila svůj volný čas. Ve škole má dívka pár přátel, ale většinou se schází ve volném čase se skupinou kamarádů na venkovních hřištích nebo v parcích, kde pijí alkohol či kouří. Touto skupinou se cítí dívka přijata a chce s ní trávit čas. Výsledky dívky jsou průměrné a škola ji příliš nebaví, takže se někdy raději sejde s kamarády. Její skupina přátel se skládá z jedinců, které bychom zařadili mezi problémovou mládež.

Ve škole se dívka stýká s užší skupinou spolužáků. Volný čas však tráví s jiným uskupením přátel na hřištích nebo v parcích, kde se dostává do styku s návykovými látkami (alkohol,

cigarety). Studijní výsledky dívky jsou spíše podprůměrné a škola ji příliš nebaví. Někdy se tedy raději sejde s kamarády, než aby se zúčastnila výuky.

INTERVENCE

Jakmile bylo dívčino záškoláctví odhaleno a matka se dozvěděla, jakým způsobem tráví její dcera volný čas, navštívila dívka školní psycholožku, se kterou celou situaci probrala a následně společně s matkou nastavily režim, ve kterém bude rodina fungovat. Pokud by došlo k dalšímu rizikovému chování ze strany dívky, byla matka rozhodnutá požádat o umístění dívky na pobytové oddělení střediska výchovné péče. Po rozhovoru se školní psycholožkou u dívky došlo ke zlepšení. Začala trávit více času s rodinou. Rovněž přehodnotila své zájmy a omezila kontakt se starými přáteli. I nadále dochází ke školní psycholožce.

Jaké je působení činitelů, které přispívají ke vzniku záškoláctví u konkrétních žáků na prvním stupni?

U této dívky můžeme jako zlomový bod vnímat rozvod rodičů. Následně málo času na výchovu dcery a příliš liberální přístup ze strany matky jsou důvodem, proč dcera hledá útěchu a pozornost mezi přáteli. Hlavní rizikový činitel v tomto případě tedy představuje rodina, ve které dívka nemá oporu ani u jednoho z rodičů. Dalším činitelem je skupina přátel, kterou se dívka obklopuje. Tato parta se dopouští rizikového chování, a protože se dívce líbí být středem pozornosti, je ochotna účastnit se aktivit, které by sama jinak nezkusila.

Jak jsou vnímány životní situace jednotlivých žáků před vznikem záškoláctví pedagogickými a sociálními pracovníky?

Rodina dívky na tom není špatně ekonomicky, ale doba strávená prací se podepisuje na času, který by rodina trávila spolu. Dívka, která touží po pozornosti matky pak začíná tento chybějící aspekt hledat jinde.

Jak vybraný postup přispívá k řešení jednotlivých případů?

Po kontaktování matky se celý tento případ vyvíjí poměrně dobře. Matka si uvědomuje, že svým pracovním vytížením netráví se svou dcerou dostatek času a snaží se to změnit. S psycholožkou pak nastaví nový režim, ve kterém se rodina snaží fungovat. Dívka začíná navštěvovat kroužek a hledá nové kamarády. Stále však navštěvuje školní psycholožku, kvůli problémům, které ji trápí z dřívějších let.

5.5 Příklad 5.

V tomto případě se dívka dopustila záškoláctví ve výši čtyřicet neomluvených hodin. Rozhovor byl veden s její třídní učitelkou.

Rodina je tvořena matkou (35-40 let), otcem (40 let) a dcerou (5. třída). Otec pracuje na vyšší manažerské pracovní pozici a má vysokoškolské vzdělání, matka má ukončené středoškolské vzdělání a v současnosti je nezaměstnaná. Zůstává tedy doma. Díky otcově platu můžeme rodinu řadit do střední ekonomické třídy. Otec vidí ve škole důležitý aspekt pro vývoj své dcery po všech stránkách. Matka naopak občas nechává dceru doma, protože se jí třeba nechce ráno vstávat a vézt ji do školy. Otec často jezdí na pracovní cesty a organizace chodu domácnosti je v rukou matky. Jelikož rodina bydlí na vesnici, není pro dívku možné se do školy a na kroužky dostat jinak než autem s rodiči nebo hromadnou dopravou, která ale jezdí pouze několikrát za den. Klima rodiny je nevyrovnané. Otec je velmi ambiciózní, matka naopak a její absence denní rutiny je podpořena i skutečností, že je již delší dobu nezaměstnaná.

Dívka má ráda společnost, je inteligentní a energická. Také je sportovně nadaná. To se odráží i na výběru jejich zálib. Aktivně se věnuje tanci, kresbě, hře na klavír a florbalu. Ve škole má výborné výsledky a ve výuce exceluje. S učiteli i spolužáky vychází dívka velmi dobře. Ve škole nemá žádné kázeňské problémy, nevyrušuje při vyučování, na výuku je vždy řádně připravena a je-li ve škole přítomna, na hodiny dochází včas. Obecně tedy se školou nemá problém, ale zároveň jí nevádí příležitostně zůstat doma s matkou. S ohledem na vyšší zátěž vyplývající ze školních a mimoškolních aktivit si ráda odpočine a užije pocit, že nemusí nic dělat.

Díky své povaze, která se vyznačuje kamarádkým chováním, otevřeností a veselostí, má ve škole i v rámci mimoškolních aktivit mnoho přátel. Dívka nemá mnoho volného času zejména z důvodu dalších činností. Mezi jejími přáteli ani spolužáky se nevyskytují děti s rizikovým chováním.

INTERVENCE

Častá absence dívky, která nebyla řádně omluvena, vedla třídního učitele k zahájení komunikace s rodiči. Rodiče byli třídní učitelkou pozváni do školy na komisionální řízení, kterého se zúčastnili: třídní učitel, výchovný poradce a oba rodiče. Otec byl vzniklou situací nepříjemně překvapen, o absencích dívky ve škole neměl tušení. Matka se naopak snažila vzniklou situaci zlehčit a obhájit. Na základě této schůzky dívka navštívila školního

psychologa, kde bylo zjištěno, že dívka je dlouhodobě pod velkým tlakem z důvodu přetížení a vysokých očekávání svého otce. S rodiči byl následně nastaven zdravý režim, ve kterém nebude dívka tolik přetěžována mimoškolními aktivitami a výkonnostními požadavky na ni. Dle názoru třídní učitelky, došlo ke zmírnění vlivu nedostatečné denní rutiny matky na dceru. V důsledku vzniklé situace se otec více zajímá o školní docházku dívky, která je nyní řádně omluvena.

Jaké je působení činitelů, které přispívají ke vzniku záškoláctví u konkrétních žáků na prvním stupni?

Na dívku působily dva činitelé. Prvním byla absence denního režimu v životě matky, která jej občas přenášela i na dívku, které nevadilo využít možnosti být doma a odpočinout si. Druhým bylo nadměrné vytížení jak v oblasti studia, tak i ve volnočasových aktivitách. Tento tlak byl na dívku vytvářen spíše ze strany jejího otce.

Jak jsou vnímány životní situace jednotlivých žáků před vznikem záškoláctví pedagogickými a sociálními pracovníky?

Dívka je výborná studentka, pochází z rodiny s dobrým ekonomickým zázemím. Má spoustu zájmů, ale je očekáváno, že ve všem, čemu se věnuje, bude excelovat. Otec dívky se příliš nezajímal o dívčinu docházku, šlo mu především o její výsledky, které jsou výborné. Dívka vyrůstá v rodině, která na ni má vysoké nároky a tím na ni vytváří tlak.

Jak vybraný postup přispívá k řešení jednotlivých případů?

Po obeznámení obou rodičů s dívčinou absencí došlo k přehodnocení ze strany otce, který se začal více zajímat o dívčinu docházku a snaží se na ni nemít tak vysoké nároky. Matka se zase snaží dívku neovlivňovat svými návyky a vozit ji do školy vždy včas.

5.6 Výsledky výzkumného šetření

V této části naší práce si shrneme všechny výpovědi respondentů, abychom získali variabilnější odpovědi na naše otázky, které se týkají jevu záškoláctví u žáků prvního stupně základní školy.

Cílem naší práce bylo porozumět problematice záškoláctví u konkrétních žáků na prvním stupni základní školy pohledem pedagogických a sociálních pracovníků.

Jaké je působení činitelů, které přispívají ke vzniku záškoláctví u konkrétních žáků na prvním stupni?

Žáci v našich případech pocházeli z odlišných ekonomických vrstev. Jejich rodinné zázemí se tedy v různých aspektech lišilo. Co však můžeme vnímat jako společný činitel všech našich případů, je rodina těchto žáků. Většinou se jednalo o liberální nebo naopak příliš autoritativní výchovný styl ze strany rodičů vůči dítěti. V některých případech pak figurovala neúplná rodina většinou s absencí otce a mírnou výchovou ze strany matky. Děti nebyly zvyklé dodržovat jakýkoliv režim a řídit se pravidly. Ve všech případech byly nějakým způsobem narušeny vztahy v rodině, v některých případech se přidal i další rizikový činitel jako osobnost dítěte, skupina vrstevníků nebo šikana ve škole.

Jak jsou vnímány životní situace jednotlivých žáků před vznikem záškoláctví pedagogickými a sociálními pracovníky?

Životní situace žáků byly většinou dosti podobné, byla v jejich životě absence jednoho z rodičů. Byly to případy, kdy rodiče byli rozvedení, jeden z rodičů přílišně pracoval a neměl na dítě čas, nebo se jednalo o matku samoživitelku. Můžeme tedy předpokládat, že absencí jednoho z rodičů mohlo dojít k narušení socializace v rámci rodiny a tím i následující socializace do školního prostředí. Často děti z našich případů neviděly ve vzdělávání žádný smysl a nebavilo je. Toto postavení vůči škole mohlo také pocházet z rodinného prostředí, ve kterém děti vyrůstaly mezi dospělými, pro které je škola pouze povinností nikoli příležitostí pro lepší život.

Jak vybraný postup přispívá k řešení jednotlivých případů?

V téměř všech případech vybraný postup přispěl k odstranění rizikového chování záškoláctví. Jde vidět, že pokud se jednalo převážně o rizikový faktor rodiny, nebylo v našich případech problémem jej odstranit nastavením nového režimu, ve kterém se rodina snaží fungovat tak, aby nedocházelo k negativnímu ovlivňování výchovy a vzdělávání dítěte. Problém bychom mohli vidět pouze v případě, kdy je záškoláctví způsobeno osobností jedince, kterou je těžké nějakým způsobem změnit.

Z výsledků výzkumného šetření vyplývá, že nejvíce jsou děti ovlivněny v tomto věku rodinou a zázemím, ve kterém vyrůstaly. Rodiny, se kterými jsme se v těchto případech setkali, nesplňují některé ze základních funkcí rodiny. Jedná se o funkci výchovnou, emocionální, sociální a v některých z případů chybí i funkce ekonomická, což může

v důsledku vést u dětí ke špatné socializaci do školního kolektivu. Také postoj rodičů vůči vzdělávání se v našich případech odráží v tom, jak školu vnímají i jejich děti.

Žáci, kteří se tedy dopouští záškoláctví na prvním stupni základní školy, byli ovlivněni nedostatečnou výchovou v rodině. Neměli tedy respekt vůči pravidlům a často jim chyběl správný denní režim. Příčiny vzniku záškoláctví se nám v jednotlivých případech rozcházely. U některých žáků to byl strach a pocit ohrožení, vliv vrstevnické skupiny nebo přehnaný tlak na žákovy výsledky. U téměř všech žáků se jednalo o záškoláctví s vědomím alespoň jednoho z rodičů.

V našich případech se jednalo převážně o rizikový faktor rodiny, který se díky vhodné krizové intervenci podařilo odstranit. Můžeme se domnívat, že pokud je záškoláctví způsobené pouze vlivem rodiny a jejím působením na žáka, je možné s ním dobře pracovat a mnohdy jej i odstranit. Problém však nastane v případě, kdy je rizikovým faktorem rodiny ovlivněna osobnost jedince. V těchto případech může i po správném nastavení fungování rodiny problém přetrvávat, a to tehdy pokud ani odborníci nejsou schopni změnit fungování a nastavení jedincovy osobnosti a tím odstranit záškoláctví a další rizikové chování ze života jedince.

Protože ve většině našich případů došlo k nápravě chování po zvolené krizové intervenci, doporučili bychom zaměřit se na podporu primární prevence záškoláctví na prvním stupni základní školy. Naším doporučením pro toto zlepšení je spolupráce mezi rodinami a školou. Snažit se rodiče více informovat o rizicích záškoláctví nejen pro ně samotné, ale také pro budoucnost jejich dětí. Motivovat rodiče k tomu, aby děti docházely do školy včas a připravené. V případech, kdy tato spolupráce s rodiči nefunguje, musí být kladen větší důraz na motivaci samotného žáka k řádné školní docházce, protože u něj můžeme očekávat stejný postoj jako u rodičů. K motivaci žáků přispívá, pokud se podaří vytvořit prostředí školy i třídy, ve kterém se žáci cítí komfortně, kde panuje atmosféra přijetí, ohleduplnosti a přátelství, kde jsou rozvíjeny schopnosti, sebevědomí, kreativita žáků a radost ze získaných znalostí. Taková škola je pro žáky místem, kde chtějí docházet a trávit svůj čas.

ZÁVĚR

Tato bakalářská práce se zabývá problematikou sociálně-patologického jevu záškoláctví u žáků prvního stupně základní školy. Tato problematika nabývá na významnosti proto, že dochází k nárůstu výskytu záškoláctví u žáků mladších věkových kategorií. Nedodržováním školní docházky již v tak nízkém věku netrpí pouze žák, který se rizikového chování dopouští, ale ve výsledku i celá společnost.

Cílem bylo porozumět problematice záškoláctví u konkrétních žáků na prvním stupni základní školy pohledem pedagogických a sociálních pracovníků. Chceme zjistit, jaké bylo rodinné zázemí žáků, než u nich došlo ke vzniku tohoto jevu. Zajímáme se o hlavní příčiny vzniku záškoláctví v jednotlivých případech a jaká intervence byla v konkrétní situaci použita a zdali fungovala.

V teoretické části jsme se zaměřili na právní předpisy a dokumenty, se kterými se v případě řešení záškoláctví můžeme setkat. Více jsme přiblížili problematiku záškoláctví a v jednotlivých podkapitolách jsou popsány druhy záškoláctví, příčiny vzniku a možné důsledky. V poslední kapitole teoretické části jsme rozpracovali vývoj jedince na prvním stupni základní školy a také jsme se zde pokusili specifikovat možná rizika tohoto věku.

Praktická část vychází z výzkumu SEPA, ve kterém se objevuje problematika záškoláctví i mezi žáky prvního stupně základní školy. Naší snahou bylo zjistit u konkrétních případů, jaké byly podmínky, ve kterých žáci vyrůstali, co mohlo zapříčinit vznik záškoláctví v tak nízkém věku a zdali jsou případy řešeny přístupem, který zajistil odstranění rizikového chování. Tato část se skládá ze dvou podkapitol. V první z nich jsou popsány: výzkumná metoda, výzkumný soubor, výzkumné cíle, otázky a další specifika našeho výzkumu. V druhé podkapitole pak nalezneme kazuistiky jednotlivých případů s výsledky našeho šetření.

Za pomoci metod rozhovoru, studia dokumentů, anamnéz a kazuistik u zvolených žáků a jejich rodin jsme došli k závěru, že důležitým činitelem, který ovlivňuje vznik záškoláctví u žáků na prvním stupni je prostředí rodiny a výchova žáka. Rodina je prvotním sociálním prostředím, které žákovi poskytuje základ pro budování hodnotového systému, morálky, postoju a vztahu ke vzdělávání i společnosti. Nacházíme zde také další faktory podporující vznik záškoláctví, ale ty jsou většinou spíše přidruženými ke špatnému rodinnému prostředí, ve kterém žák vyrůstal. Pokud rodinná výchova selhala a nepředala

žákovi základ pro respektování a dodržování pravidel, plnění povinností a dalších potřebných vzorů chování, může u žáka dojít k záškoláctví.

Zjištění, která jsme získali z případových studií, není možné generalizovat, neboť byl zkoumán pouze úzký vzorek vybraných případů pro naši případovou studii. Přesto jsme přesvědčeni o důležitosti vlivu rodiny na vznik tohoto rizikového chování. Pokud rodina selhává v některé ze svých funkcí, ať už se jedná o výchovnou, emoční, sociální či ekonomickou, podepíše se vše na chování žáka a může dojít k záškoláctví nebo k jinému rizikovému chování. Dle výše uvedených kazuistik můžeme tvrdit, že za vznik záškoláctví u těchto žáků jsou odpovědni jejich rodiče, kteří svým výchovným stylem (příliš laxní, přílišné vytížení, ...) podpořili vznik záškoláctví.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- ČESKO, 1999. *Zákon č. 359/1999 Sb.: o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.* In: Česká republika. Dostupné také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359?text=359%2F1999>
- ČESKO, 2002. *Metodický pokyn čj.: 10 194/2002-14: k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování, prevenci a postihu záškoláctví.* In: Česká republika. Dostupné také z: 2002 č. j. 10 194/2002–14 Metodický pokyn k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování, prevenci a postihu záškoláctví (atre.cz)
- ČESKO 2002. *Zákon č.109/2002 Sb.: o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů.* In: Česká republika. Dostupné také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-109>
- ČESKO, 2004. *Zákon č. 563/2004 Sb.: Zákon o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů.* In: ČESKO. Sbírká zákonů České republiky. Dostupné také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-563#cast1>
- ČESKO, 2004. *Zákon č. 561/2004 Sb.: Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).* In: Sbírká zákonů České republiky. Dostupné také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561#cast3>
- ČESKO, 2005. *Vyhláška č. 48/2005 Sb.: o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky.* In: Česká republika. Dostupné také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2005-48>
- ČESKO, 2005. *Vyhláška č. 72/2005 Sb.: o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních.* In: Česko: MŠMT, 2005, ročník 2005, číslo 72. Dostupné také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2005-72>
- ČESKO, 2006. *Zákon č. 108/2006 Sb.: Zákon o sociálních službách.* In: Sbírká zákonů České republiky. Dostupné také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>
- ČESKO, 2009. *Metodické doporučení MPSV č. 10/2009: k práci s dětmi s výchovnými problémy.* In: Praha: MPSV, 2009, ročník 2009, číslo 10. Dostupné také z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/Metodicke_doporuceni_10.pdf/7845e0a4-1742-c367-a68d-0149acc4be0c

- ČESKO, 2009. *Zákon č. 40/2009 Sb.: trestní zákoník*. In: Česká republika, 2009, ročník 2009. Dostupné také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40>
- ČESKO, 2012. *Zákon č. 89/2012 Sb.: občanský zákoník*. In: ČESKO, 2012, ročník 2012. Dostupné také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89#cast2>
- ELLIOTT, Julian a Maurice PLACE. *Dítě v nesnázích: prevence, příčiny, terapie*. Praha: Grada, 2002. Psyché (Grada). ISBN 80-247-0182-0.
- FONTANA, David. *Psychologie ve školní praxi: příručka pro učitele*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-717-8626-8.
- HAVLÍK, Radomír a Jaroslav KOŤA. *Sociologie výchovy a školy*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-262-0042-0.
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 3. vyd. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0219-6.
- HUTYROVÁ, Miluše. *Děti a problémy v chování: etopedie v praxi*. Praha: Portál, 2019. ISBN 978-80-262-1523-3.
- KELLER, Jan. *Úvod do sociologie*. 5. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-864-2939-3.
- KOSTKOVÁ, Šárka. *Monitoring výskytu rizikového chování ve zlínském kraji za školní rok 2020/2021: Prevence rizikového chování* [online]. 22. listopadu 2021 [cit. 2022-11-02]. Dostupné z: <https://www.zkola.cz/monitoring-vyskytu-rizikoveho-chovani-ve-zlinskem-kraji-za-sk-rok-2020-2021/>
- KYRIACOU, Chris. *Řešení výchovných problémů ve škole*. Přeložil Dagmar TOMKOVÁ. Praha: Portál, 2005. Pedagogická praxe. ISBN 80-7178-945-3.
- LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1284-9
- MAŇÁK, Josef. *Nárys Didaktiky*. Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity, 1990. ISBN 8-0210-0210-7.
- MARTANOVÁ, Veronika Pavlas. *Typologie rizikového chování*. Národní ústav pro vzdělávání [online]. Praha: Národní pedagogický institut České republiky, 2014 [cit. 2023-03-15]. Dostupné z: <http://archiv-nuv.npi.cz/t/co-je-skolska-primarni-prevence-rizikoveho-chovani/typologie-rizikoveho-chovani.html>

MATĚJČEK, Zdeněk a Jarmila KLÉGROVÁ. *Praxe dětského psychologického poradenství*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-262-0000-0.

MICHALÍK, Jan, Pavlína BASLEROVÁ a Lenka FELCMANOVÁ. *Katalog podpůrných opatření obecná část: Pro žáky s potřebou podpory ve vzdělávání z důvodu zdravotního nebo sociálního znevýhodnění* [online]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015 [cit. 2023-03-15]. ISBN 978-80-244-4675-2. Dostupné z: <http://inkluzie.upol.cz/ebooks/katalog-vseobecny/html5/index.html?&locale=CSY&archive=http://inkluzie.upol.cz/ebooks/katalog-po.xml>

MIOVSKÝ, Michal, Lenka SKÁCELOVÁ, Jana ZAPLETALOVÁ a Petr NOVÁK. *Primární prevence rizikového chování ve školství* [online]. Praha: Sdružení SCAN, 2010 [cit. 2023-03-15]. ISBN 978-80-87258-47-7. Dostupné z: <https://www.adiktologie.cz/file/327/pprchs-high.pdf>

ONDRÁČEK, Petr. *Františku, přestaň konečně zlobit, nebo--: informace a podněty pro pedagogickou práci s žáky, kteří se chovají při výuce rušivě*. Praha: ISV, 2003. Pedagogika (ISV). ISBN 80-866-4218-6.

PETRUSEK, Miloslav, Hana MAŘÍKOVÁ a Alena VODÁKOVÁ. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-718-4164-1.

PIAGET, Jean. *Psychologie inteligence*. Vyd. 2. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966. Knižnice psychologické literatury.

PLAŇAVA, Ivo. *Manželství a rodiny: struktura, dynamika, komunikace*. Brno: Doplněk, 2000. ISBN 80-723-9039-2.

PRŮCHA, Jan, Jiří MAREŠ a Eliška WALTEROVÁ. *Pedagogický slovník*. 4., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-717-8772-8.

PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. *Pedagogický slovník*. 6., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-647-6.

PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. *Pedagogický slovník*. 7., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0403-9.

REICHEL, Jiří, 2009. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada. Sociologie (Grada). ISBN 978-80-247-3006-6.

SALAVCOVÁ, Miroslava a Vladimír FOIST. *CO DĚLAT, KDYŽ – INTERVENCE PEDAGOGA: Rizikové chování ve školním prostředí – rámcový koncept, Příloha č. 11, Záškoláctví1*. In: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online]. ČESKO, 2017 [cit. 2022-12-03].

Dostupné

z:

https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fwww.msmt.cz%2Fuploads%2FPriloha_c._11_Zaskolactvi.docx&wdOrigin=BROWSELINK

SANDERS, Mavis G. *Schooling Students Placed at Risk: Research, Policy, and Practice in the Education of Poor and Minority Adolescents*. New York: Routledge, 2012. ISBN 0-8058-3090-1.

ŠVARŤÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ, 2014. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0644-6.

VACEK, Jaroslav a Roman GABRHELÍK. *Zpráva o stavu prevence rizikového chování ve školách v České republice za školní rok 2019/20: Údaje evidované systémem evidence preventivních aktivit na celostátní úrovni* [online]. In: prosinec 2021 [cit. 2022-11-02]. Dostupné z: https://www.preventivni-aktivity.cz/files/ZZ_SEPA_2019-20.pdf

VÁGNEROVÁ, Marie. *Kognitivní a sociální psychologie žáka základní školy*. Praha: Karolinum, 2001. ISBN 80-246-0181-8.

VÁGNEROVÁ, Marie a Lidka LISÁ. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vydání třetí, přepracované a doplněné. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2021. ISBN 978-80-246-4961-0.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychologie osobnosti*. V Praze: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1832-6.

ZATLOUKAL, Tomáš a kol. *Kvalita a efektivita vzdělávání a vzdělávací soustavy ve školním roce 2020/2021: Výroční zpráva České školní inspekce* [online]. In: Česko, prosinec 2021 [cit. 2022-11-02]. Dostupné z: https://www.csicr.cz/CSICR/media/Prilohy/2021_p%C5%99%C3%ADlohy/Dokumenty/V_Z_CSI_2021_e-verze_22_11.pdf